

x+1

otázok a odpovedí o participatívnom rozpočte

Alexandra Hrabínová

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti

x+1 otázok a odpovedí o participatívnom rozpočte

Vydalo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky/Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti
Text: Alexandra Hrabínová, Kristína Babiaková (kapitola 3, časť legislatíva), Eva Balážová (kapitola 4)

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

Obálka: Zuzana Chmelová

Prvé vydanie, Bratislava 2020

Publikácia je súčasťou národného projektu Podpora partnerstva a dialógu v oblasti participatívnej tvorby verejných politík, ktorý je podporený z Európskeho sociálneho fondu prostredníctvom operačného programu Efektívna verejná správa.

Zdieľaním a šírením informácií z tejto publikácie podporíte participatívnu tvorbu verejných politík a rozvoj občianskej spoločnosti. Ďakujeme.

OBSAH

ÚVOD.....	6
I. PREDTÝM, AKO SA PUSTÍME DO PARTICIPATÍVNEHO ROZPOČTU.....	7
1. Čo je to participatívny rozpočet?	7
2. Odkiaľ k nám participatívny rozpočet prišiel?	7
3. Ako participatívny rozpočet prebieha v praxi?	8
4. Prečo by sme participatívny rozpočet mohli chcieť zaviesť v našej samospráve i my?	8
5. Prečo by ho mohli chcieť aj naši občania?	9
6. Kto môže iniciovať jeho zavedenie?	9
7. Kedy sa do participatívneho rozpočtu radšej nepúšťať?	10
8. Kde všade sa s participatívnym rozpočtom môžeme stretnúť?	10
9. Koľko slovenských samospráv má s participatívnym rozpočtom skúsenosť?	11
10. Čo majú tieto skúsenosti spoločné a čo ich odlišuje?	11
11. Ako občanov pripraviť na participatívny rozpočet?	11
II. ...INŠPIRUJME SA PRINCÍPMI KVALITNÉHO PROCESU.....	12
12. Ako zabezpečiť spravodlivosť a inkluzivitu?	12
13. Čo znamená, keď je proces participatívny?	12
14. Prečo by sme mali dbať o deliberatívnosť?	13
15. Ako vyzerá zmocňujúci proces?	13
16. Prečo sú kreativita a flexibilita nevyhnuté?	13
17. Ako proces realizovať transparentne?	14
18. Kedy sa participatívny rozpočet stane súčasťou našej demokracie?	14
III. LEGISLATÍVA A FINANCOVANIE	14
19. Je participatívny rozpočet legislatívne upravený?	14
20. Aké možnosti legislatívnej úpravy participatívneho rozpočtu prichádzajú do úvahy?	15
21. Chceme participatívny rozpočet šandardizovať?	15
22. Kto rozhodne o (ne)vytvorení právneho rámca pre participatívny rozpočet?	16
23. Odkiaľ vziať peniaze na participatívny rozpočet? (nie nový budget)	16
24. Koľko peňazí je potrebné vyčleniť?	16
25. Je pravda, že niektoré mestá nechávajú občanov rozhodovať o rozdelení 100% rozpočtu samosprávy?	17
26. Ako ukotviť participatívny rozpočet ako systém záväzný pre samosprávu a legitimizovať použitie zdrojov?	17
27. Ako má občan veriť pravidlám, ktoré samospráva nastaví?	18
28. Môže sa participatívny rozpočet skladať aj z iných zdrojov ako z rozpočtových zdrojov samosprávy?	18
IV. O ROZDIELOCH MEDZI PARTICIPATÍVNÝM ROZPOČTOM A DOTAČNÝM SYSTÉMOM	19
29. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska legitimacy?	19
30. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska cieľov?	19

31.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska plánovania rozpočtu?	20
32.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska schvaľovania?.....	20
33.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska predkladateľov žiadostí?.....	21
34.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska účelu?.....	21
35.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska spôsobu výberu projektov, resp. podpory?	22
36.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska realizácie?	22
37.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska financovania a účtovania?	22
38.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska majetku?	22
39.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska priebežného hodnotenia?	23
40.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska zhodnotenia výsledkov?	23
41.	Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska trvania?	24
V.	ROZDELENIE ÚLOH, POSTUPY, PRAVIDLÁ.....	24
42.	Akú rolu zohráva v procese starosta alebo primátor?	25
43.	Akú rolu zohrávajú v procese miestni poslanci?	25
44.	Akú rolu zohrávajú v procese mimovládne organizácie?	25
45.	Akú rolu zohrávajú v procese občania?.....	26
46.	Kto bude proces pripravovať, viesť a vyhodnocovať?	26
47.	Čo je to koordinačná rada?	26
48.	Čo je to výkonný výbor?	27
49.	Ako participatívny rozpočet ovplyvní ostatných zamestnancov úradu?	27
50.	Prečo niektorí úradníci vnímajú agendu participatívneho rozpočtu ako prácu navyše? ..	28
51.	Ako komunikovať participatívny rozpočet dovnútra úradu?	29
52.	Ako nastaviť ciele participatívneho rozpočtu?	29
53.	Ako určiť oblasti podpory?	30
54.	Aké typy projektov je z participatívneho rozpočtu možné podporiť?.....	30
55.	Akú rolu zohráva dobrovoľníctvo v projektoch participatívneho rozpočtu?	31
56.	Môže participatívny rozpočet opakovane podporovať rovnaké projekty?.....	31
57.	Existujú príklady projektov, kedy sa vôľa komunity stala záujmom samosprávy?.....	32
58.	Aké typy projektov by participatívny rozpočet podporovať nemal?.....	32
59.	Ako sa občan môže do participatívneho rozpočtu zapojiť?	32
60.	Kto môže predkladať projekty?	32
61.	Aký je rozdiel medzi občianskym projektom a investičným zadáním?	33
62.	Kedy občanov nechať rozhodovať aj o zadaniach pre mesto?.....	34
VI.	KOMUNIKUJEME S VEREJNOSŤOU.....	34
63.	Ako u občanov budovať povedomie o participatívnom rozpočte a vzťah k nemu?	34

64.	Ako komunikovať participatívny rozpočet k občanom?	35
65.	Koľko zdrojov treba investovať do propagácie a komunikácie participatívneho rozpočtu?	35
66.	Ako podporiť aktívne zapojenie verejnosti?	36
67.	Prečo realizovať verejné stretnutia s občanmi?	37
68.	Kedy a kde by sa verejné stretnutia mali konať?	38
69.	Kto má viesť verejné stretnutia?	38
70.	Ako do procesu zapojiť vylúčené skupiny obyvateľov?	38
71.	Aké účasť občanov na verejných stretnutiach možno očakávať?	39
72.	Ako pracovať s nápadmi občanov a ďalej ich rozvíjať?	39
73.	Aký je prínos participatívnych komunít?	40
74.	Prečo je dôležitá verejná prezentácia projektov participatívneho rozpočtu?	40
VII. ROZHODUJEME, REALIZUJEME, HODNOTÍME		41
75.	Ako prebieha rozhodovanie?	41
76.	Akými spôsobmi je možné realizovať hlasovanie?	41
77.	Kto môže hlasovať?	42
78.	Aké výhody prináša viacnásobná voľba v hlasovaní?	42
79.	Ako pracovať s možnosťou udeľovania negatívnych hlasov?	43
80.	Koľko občanov sa zvykne zapájať do hlasovania?	43
81.	Ak je participácia občanov nízka, nestratí proces legitimitu?	43
82.	Čo je to deliberácia a akú úlohu v rozhodovaní zohráva kvalitatívne hlasovanie?	43
83.	Prečo niekedy býva verejné zvažovanie predmetom kritiky?	44
84.	Kto realizuje víťazné projekty?	45
85.	Je možné projekty realizovať aj na súkromných pozemkoch?	45
86.	Ako zabezpečiť udržateľnosť projektov podporených z participatívneho rozpočtu?	46
87.	Prečo je dôležité spätne vyhodnotiť uplynulý ročník?	46
88.	Ako ukážeme verejnosti, že bola relevantnou súčasťou procesov?	46
89.	Kde sa o participatívnych rozpočtoch na Slovensku môžeme dočítať viac?	47
VIII. A ČO ĎALEJ?		47
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV		48

ÚVOD

Zbierka otázok a odpovedí o participatívnom rozpočte je určená všetkým dobrým úradníkom, voleným zástupcom, ale aj aktívnym občanom, ktorí sa púšťajú do realizácie participatívneho rozpočtu vo svojej samospráve. Zbierka pomáha prispôbiť očakávania od participatívneho rozpočtu a nastaviť spôsob realizácie kvalitného a zmysluplného participatívneho procesu tak, aby sa participatívny rozpočet stal vo vašej samospráve skutočnou témou. S pribúdajúcimi skúsenosťami slovenských samospráv a rozšírením zberu dobrej zahraničnej praxe, má zbierka ambíciu neustále sa rozširovať. Je otvorenou knihou, ktorá bude plniť svoj účel len vtedy, keď v nej každý nájde to, prečo po nej siahol v prvom rade.

Poďakovanie patrí tým, ktorí za príbehmi participatívnych rozpočtov v slovenských samosprávach s nadšením vycestovali – Lukášovi Bulkovi, Barbare Gindlovej, Dominike Halienovej, Eliške Herinkovej, Brunovi Konečnému, Lenke Kudrnovej, Alexandre Polákovej Suchalovej a Mirovi Švecovi.

Ďakujeme všetkým respondentom, ktorí si napriek každodenným povinnostiam, našli čas sa o participácii s nami porozprávať.

I. PREDTÝM, AKO SA PUSTÍME DO PARTICIPATÍVNEHO ROZPOČTU...

1. Čo je to participatívny rozpočet?

Participatívny rozpočet je jeden z najobľúbenejších nástrojov participácie, ako aj jeden z najefektívnejších demokratických nástrojov, ktorý umožňuje občanom priamo sa zapojiť do rozhodovania o prerozdelení časti verejných zdrojov, ktoré samospráva pre účely participatívneho rozpočtu vyčlení. Prináša nový spôsob rozmýšľania a otvára nový typ diskusie o súčasnosti a budúcnosti mesta, v ktorom žijeme. Samotní občania prichádzajú s návrhmi, prostredníctvom ktorých komunikujú a riešia potreby, navrhujú nové alebo vylepšujú existujúce služby. Učí ich chápať a umožňuje im zažiť si procesy prebiehajúce v samospráve. V roli navrhovateľov projektov bývajú obvykle zapojení do všetkých fáz procesu participatívneho rozpočtu – od prípravy projektu až po jeho realizáciu a vyúčtovanie. Výsledkom je väčší súlad medzi reálnymi potrebami občanov a rozhodnutiami volených zástupcov, a tiež ich lepšie vzájomné porozumenie.

„Participatívny rozpočet je neuveriteľne príjemný a nenásilný nástroj na to, aby ľudia pochopili, že sú súčasťou mesta a súčasťou skupiny, ktorá môže robiť veci v meste a pre mesto. Môžu vďaka nemu niečo zmeniť, pretaviť svoje sny do života a zároveň ako zodpovedné osoby môžu pomôcť svojmu mestu a okoliu.“¹

(Peter Bročka, primátor Trnavy)

„Participatívny rozpočet znamená vytváranie vzťahov a sietí medzi ľuďmi, ktorí žijú na jednom mieste, ale napríklad nemajú to spojivo medzi sebou, ktoré by ich k sebe dotiahlo v nejakej forme komunikácie. Komunikácia je základom toho, aby sa znižoval strach medzi ľuďmi – strach z neznámeho; z ľudí, ktorí sa napríklad prisťahujú do nejakej štvrte. Čiže zbavuje aj strachu alebo nedôvery medzi ľuďmi.“²

(Rado Kovács, OZ Otvor Dvor)

„Participatívny rozpočet považujem za výbornú formu účasti verejnosti na živote v meste. Naučila som sa, že aj ja môžem niečo urobiť. A to je to najdôležitejšie. Keby to zistilo ďalších 20% obyvateľov, hneď by bolo mesto krajšie, vládnejšie.“³

(Lenka Ilčíková, autorka projektov z PR v Prievidzi)

2. Odkiaľ k nám participatívny rozpočet prišiel?

Participatívny rozpočet vznikol v roku 1989 v brazílskom meste Porto Alegre v období pomalej demokratizácie krajiny po rokoch vojenskej diktatúry, v čase výrazných príjmových nerovností medzi obyvateľmi, rozsiahlej korupcie a klientelizmu. Napriek tomu, že Porto Alegre patrilo v tej dobe k mestám s nadpriemernou životnou úrovňou, rovnako ako mnoho ďalších miest v Brazílii nedokázalo v dôsledku masívneho rozmachu dostatočne reagovať na narastajúcu potrebu verejných služieb v súvislosti s rastom populácie. Podnietilo to vznik nelegálnych osídlení v okrajových častiach mesta a tým výrazné sociálne disparity. Vtedajšia novozvolená Strana pracujúcich využila participatívny rozpočet k zvráteniu výdavkového trendu, v rámci ktorého verejné zdroje smerovali najmä do oblastí obývaných strednou a vyššou triedou. Vďaka jeho zavedeniu sa tok verejných financií podarilo presmerovať do najviac

znevýhodnených oblastí. Vybudovali sa prístupy k vode, stavali sa školy, nemocnice a pod. Strana pracujúcich myšlienku šírila do sveta prostredníctvom medzinárodných konferencií. Na prelome tisícročia prebrala vedúcu úlohu „širiteľa“ Svetová banka a z participatívneho rozpočtovania sa stal projekt medzinárodnej rozvojovej pomoci. Stal sa síce oveľa dostupnejším, no na druhej strane, jeho transformačný potenciál strácal na sile. O zavedenie prvého participatívneho rozpočtu na Slovensku sa zaslúžilo OZ Utopia v hlavnom meste Bratislava v roku 2011.

3. Ako participatívny rozpočet prebieha v praxi?

Participatívny rozpočet sa realizuje v ročných alebo dvojročných cykloch. Začína úvodným verejným stretnutím, na ktorom je účastníkom predstavený koncept participatívneho rozpočtu a ukážky toho, čo sa už vďaka nemu v našej alebo inej samospráve podarilo zrealizovať. Úvodným verejným stretnutím sa začína zber nápadov od občanov, ktoré sú rozpracúvané na opakovaných verejných stretnutiach predkladateľov. Cieľom týchto stretnutí je nie len „vypilovať“ nápad do projektu, ale aj vytvárať podmienky pre budovanie vzťahov medzi účastníkmi a prepájať ich navzájom. Aj v záujme samosprávy predsa je podporovať spoluprácu a eliminovať súťaživosť. Návrhy po technickej stránke posúdia zamestnanci úradu samosprávy a s predkladateľmi dotiahnu posledné nedostatky. Hotové projekty predstavia na verejnej prezentácii, ktorá spúšťa verejné hlasovanie. Inou formou rozhodovania je verejné zvažovanie. S novým rozhodovacím procesom v samospráve, akým je participatívny rozpočet, prichádzajú aj netradičné formy rozhodovania založené na kvalite. Po vyhlásení výsledkov rozhodovania verejnosti, sa úspešné projekty zrealizujú. Realizáciu má zväčša na starosti predkladateľ projektu spolu s komunitou, ktorá sa okolo neho vyformovala. Niekedy však úlohu zrealizovať projekt, môže na seba prebrať aj samospráva. Vyúčtovaním projektov a hodnotiacou diskusiou, v ktorej má každý možnosť vysloviť svoje návrhy na zmenu procesu v budúcom ročníku, sa cyklus participatívneho rozpočtu uzatvára.

4. Prečo by sme participatívny rozpočet mohli chcieť zaviesť v našej samospráve i my?

Participatívny rozpočet môže samospráve priniesť omnoho viac ako len krajšie verejné priestranstvá. Z perspektívy samosprávy je participatívny rozpočet výborným nástrojom tvorby skutočne kvalitných verejných politík, na ktorých sa podieľajú občania svojimi miestnymi znalosťami, potrebami, predstavami, špecifickými schopnosťami a svojou rôznorodosťou. Otvorenie priestoru pre diskusie, budovanie vzťahov a možnosť svojou aktivitou priamo ovplyvniť život v samospráve, prináša na konci dňa občana, ktorý začína rozumieť tomu, ako veci v samospráve fungujú, ako rýchlo alebo pomaly sa hýbu, ako náročné je vyhovieť všetkým a nikomu neukriviť. Dokáže na seba prebrať kúsok zodpovednosti za kvalitu života v samospráve a zároveň si potom aj viac vážiť a oceniť prácu iných, ako aj prácu ľudí zamestnaných na mestskom úrade.

Príklad: *Aj vďaka podpore z participatívneho rozpočtu sa v Spišskej Belej podarilo naštartovať vznik a činnosť mládežníckeho parlamentu. Rozbehnúť mládežnícky parlament v tak malom meste, kde nie je ani jedna stredná škola je na jednej strane odvážne, na druhej strane obdivuhodné. Mládežnícky parlament sa podieľa na spracovaní koncepčných a strategických dokumentov mesta, vrátane Koncepcie rozvoja práce s mládežou do roku 2022. Mesto teda na mladých „presunulo“ mládežnícku verejnú politiku, pretože rozumie tomu, že na úrade by to lepšie nespravili. Mladí robia mestu službu, keďže ho do veľkej miery od riešenia tejto problematiky odľahčia, a zároveň majú obrovskú príležitosť určovať smer, akým sa bude ich život v meste najbližšie roky uberať.⁴*

Príklad: *Participatívny rozpočet ako nástroj boja proti klimatickej kríze, zapojil obyvateľov dánskeho mesta Gladsaxe do rozhodovania o tom, ako by sa mal mestský trávnik pretvoriť na park, aby zadržiaval dažďovú vodu a zároveň bol príjemným priestorom, kde by ľudia mohli tráviť svoj voľný čas.*

Príklad: *„Ľudia si vyskúšajú aké to je zastávať úlohu samosprávy, aké sú s tým spojené problémy, ako to niekedy nie je jednoduché a možno získajú väčšie pochopenie pre niektoré veci, ktoré si myslia že by mala zastrešovať samospráva, ale nie vždy je to tak.“*

(Diana Šurkalová Dušeková, koordinátorka PR v Prievdzi)

5. Prečo by ho mohli chcieť aj naši občania?

Pretože vo väčšine prípadov už dávno neplatí, že „čo robí samospráva, chce občan“⁴. Dobrý návod ako si to jednoducho overiť, poskytuje práca študenta Politickej akadémie, ktorý v roku 2019 porovnával, aké témy rieši zastupiteľstvo v Čadci a aké riešia ľudia na facebooku. Výsledok zhody vás zrejme neprekvapí. Výsledkom prieskumu je však aj to, že zatiaľ čo na facebooku sa nekonštruktívne sťažujeme na „všetkých a všetko“, na mestské zastupiteľstvo nikto diskutovať nepríde.⁵ Rovnako je to s cestou na úrad, kde zvyčajne chodíme len vtedy, až keď je to naozaj nutné a s vecami, ktoré neznášajú odklad. Napriek tomu má zrejme každý z nás predstavu o tom, čo by chcel vo svojej obci zlepšiť alebo zmeniť. Niekedy je to len drobnosť, inokedy je to skvelý nápad, ktorý samosprávu môže obohatiť a posunúť vpred, no nápady zostávajú nevypovedané a nevypočuté. Čo s tým, ak je takýchto dobrých nápadov pre obec viac? Čo ak by občania mohli samospráve pomôcť vyriešiť problém s odpadmi, prilákať turistov? Čo by sa zmenilo, ak by sa obec iniciatívne o nápady občanov zaujímala?

Príklad: *„V našej spoločnosti sú očakávania nastavené tak, že úradník povie, že kým ľudia neprídu, tak on vlastne nevie, čo chcú. A ľudia sú zase doma a vedia, že ani radšej na ten úrad nepôjdu, lebo nič nevybavia. Tá komunikácia je ako keby obojstranne zablokována. U nás nie je zaužívaná prax, že ľudia zo susedstva vedia, že keď sa spoja, tak majú väčšiu silu a vedia lepšie komunikovať s úradom.“⁶*

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

6. Kto môže iniciovať jeho zavedenie?

Zavedenie participatívneho rozpočtu môže vychádzať z iniciatívy občanov (napr. hlavné mesto Bratislava), samosprávy (napr. Rožňava, Trnava, Prievdza) alebo sa v rovnakom čase stretáva iniciatíva oboch strán (napr. Banská Bystrica, napriek tomu, že nešlo o spoločne koordinovanú aktivitu). Prístup k zavedeniu participatívneho rozpočtu „zhora“ nie je lepší ako ten „zdola“ a naopak, univerzálny recept na úspech neexistuje. Vždy treba mať na pamäti, že bez osvieteneho vedenia samosprávy, kompetentných poslancov a bez aktívnych občanov, každá z iniciatív zlyháva.

Príklad: *Tento stroj má dušu! (This machine has a soul!) je komunitný projekt mladých ľudí z USA, kombinujúci participatívny rozpočet s umením, inšpirovaný strojmí Rube Goldberga, ktorý sa preslávil karikatúrami znázorňujúcimi komplikované stroje vykonávajúce jednoduché úlohy nepriamou a spleťou cestou. Goldbergov stroj si iniciatíva vzala za dokonalú metaforu rozpočtového procesu, ktorý poslúžil ako zábavný a vtahujúci vstupný bod do diskusii o súčasnom zložitom modeli rozpočtovania, v porovnaní s jednoduchým participatívnym*

rozpočtovaním. Iniciatíva *Tento stroj má dušu!* sa zaviazala priniesť do mesta Denver participatívne rozpočtovanie prostredníctvom pilotného overenia dvoch participatívnych procesov v jednom z jeho okresov. Práca komunitných lídrov bola podporená organizovaním umeleckých inštalácií a vystúpení, ktoré podnietili predstavivosť miestnych obyvateľov, umeleckú spoluprácu a občiansku akcieschopnosť. Súčasťou toho napríklad bolo nahrávanie videovizitiek obyvateľov a miestnych umelcov, ktorí hovorili o tom, čo ich v meste trápi, ale aj o tom, ako sa kreatívne s týmito problémami vysporiadávajú. Po štyroch rokoch komunitného organizovania dosiahla iniciatíva svoj cieľ. Mesto Denver prijalo participatívny rozpočet a na rok 2020 preň vyčlenilo čiastku 1,7 milióna dolárov. Dušou „stroja“ by malo naďalej zostať umenie ako nástroj zapájania ľudí do rozhodovania.⁷

7. Kedy sa do participatívneho rozpočtu radšej nepúšťať?

Participatívny rozpočet je neraz predmetom predvolebných kampaní kandidátov na miestnych poslancov, starostov alebo primátorov. Je to v úplnom poriadku, pokiaľ rozumejú tomu, komu a čomu má participatívny rozpočet slúžiť a prečo ho v danej samospráve vôbec robiť. Pokiaľ do toho idú bez jasného cieľa, len preto, že to je teraz „moderné“ a starosta vedľajšej obce už predsa tiež participatívny rozpočet zaviedol, treba sa zastaviť, popremýšľať a zodpovedať si základnú otázku: „s akým cieľom participatívny rozpočet ideme zavádzať, čo vďaka nemu chceme dosiahnuť?“.

Využitie participatívneho rozpočtu sa stáva problematické pre obce, ktoré majú výrazne obmedzené zdroje (finančné, ľudské) vzhľadom k náročnému procesu a množstvu úloh, ktoré realizácia participatívneho rozpočtu vyžaduje. Otázny je v tomto prípade i jeho úžitok, keďže vzťahy medzi obyvateľmi, úradníkmi, poslancami i starostom sú často priateľské, neformálne a veci sa zvyknú riešiť priamo, po osobnej linke. Ako lepšia možnosť v prípade menších obcí sa javí skôr zapojenie obyvateľov do definovania priorit plánu rozvoja obce.

Príklad: „Ľudia vycítia, že to je niečo umelé, nejaké „akože“ plnenie si svojich povinností.“⁸

(Dionýz Kemény, koordinátor PR v Rožnave)

8. Kde všade sa s participatívnym rozpočtom môžeme stretnúť?

S participatívnym rozpočtom sa môžeme stretnúť prakticky kdekoľvek, implementujú sa na úrovni štátu, regiónov, miest, i obcí. Participatívne rozpočty sú dnes veľmi populárne i na školách. Stredné školy na Slovensku podporujú niektorí zriaďovatelia. V menšej miere sú využívané napríklad aj v rámci rôznych komunitných, neziskových organizácií a združení (Detská organizácia Fénix), inštitúcií a zariadení (vysokoškolské mesto Ľudovíta Štúra – Mlyny v Bratislave), ale aj súkromných podnikov.

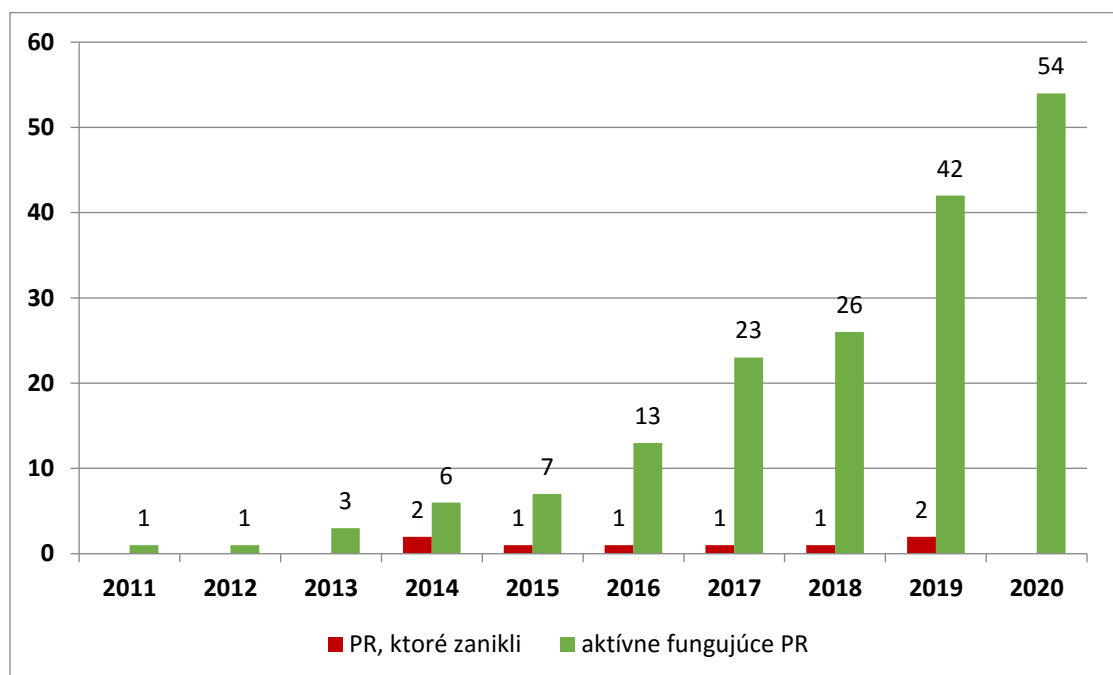
Príklad: Prvou krajinou na svete, ktorá zaviedla participatívny rozpočet na národnej úrovni bolo Portugalsko, ktoré na jeho realizáciu v roku 2017 vyčlenilo 3 milióny eur a v druhom ročníku zdroje navýšilo o ďalšie 2 milióny. Občania v ňom nerozhodujú len o malých lokálnych projektoch, ale o investíciách s národným a regionálnym významom. V roku 2019 bola realizácia národného participatívneho rozpočtu pozastavená s cieľom dokončiť realizáciu projektov z prvého a druhého ročníka.

Okrem národného participatívneho rozpočtu implementuje Portugalsko aj národný participatívny rozpočet špecificky určený pre mládež od 14 do 30 rokov (v roku 2019 bolo na

tento proces vyčlenených 500 000 eur, maximálne však 100 000 eur na jeden projekt) a národnú schému participatívneho rozpočtovania na školách. Na všetky školy (vo vzdelávacích stupňoch do 14 rokov) sa vyčleňuje v Portugalsku 1 euro na žiaka, o ktorých použití žiaci rozhodnú priamo vo svojej škole.

9. Koľko slovenských samospráv má s participatívnym rozpočtom skúsenosť?

Začiatkom roka 2020 evidujeme 62 experimentov slovenských obcí a miest, ktoré deklarujú, že svojim občanom umožňujú spolurozhodovať o rozdelení verejných zdrojov prostredníctvom participatívneho rozpočtu. Vo viacerých prípadoch uvádzaných v tejto štatistike, je pochopenie participatívneho rozpočtu diskutabilné, najmä pokiaľ ide o nulovú právomoc občanov v participatívnom rozpočte rozhodovať. Zbierka preto ďalej ponúka len príklady zo samospráv s najlepšou praxou.

Zdroj: vlastné spracovanie autorky, dňa 11.3.2020

10. Čo majú tieto skúsenosti spoločné a čo ich odlišuje?

Univerzálny overený model ako zaviesť a realizovať participatívny rozpočet neexistuje. Vo väčšine prípadov sa samosprávy jedna od druhej inšpirujú a preberajú zavedenú prax. Prispôbenie procesov participatívneho rozpočtu miestnym potrebám, podmienkam a zvyklostiam je však nevyhnutné, napríklad s ohľadom na veľkosť samosprávy (napr. množstvo verejných stretnutí a spôsob ich realizácie, zohľadnenie kultúry svojpomoci pri realizácii projektov), či napĺňanie stanovených cieľov.

11. Ako občanov pripraviť na participatívny rozpočet?

Predtým ako občania vstúpia do participatívneho rozpočtu, by mali byť oboznámení s rozpočtom samosprávy ako takým, mať informácie o aktuálnej rozpočtovej situácii a o plánoch, ktoré sa v jednotlivých oblastiach (napr. šport, ekológia, údržba ulíc) samospráva chystá v najbližšom období realizovať. Cieľom je vytvoriť transparentnosť vo finančnej situácii obce alebo mesta a poskytnúť základné informácie, vďaka ktorým sa občania budú môcť do participatívneho rozpočtu zapojiť kvalifikovaným spôsobom. Výzvou však nie je len tieto

informácie vedieť vybrať a poskytnúť, ale spracovať a podať ich takým spôsobom, aby im všetci občania porozumeli. Tento krok zatiaľ v slovenskej praxi neuplatňuje žiadna samospráva.

II. ...INŠPIRUJME SA PRINCÍPMI KVALITNÉHO PROCESU

*Táto kapitola je preložená a spracovaná podľa **Charty participatívneho rozpočtovania pre Škótsko**⁹ so súhlasom jej autorov z platformy PB Scotland. Charta je výsledkom spolupráce ľudí so skúsenosťami s participatívnym rozpočtom, zástupcov málo reprezentovaných a diskriminovaných komunit, komunitných organizácií a verejných inštitúcií. Jej cieľom je zabezpečiť, aby proces participatívneho rozpočtovania bol inkluzívny, využíval kvalitné metódy a bol naozaj participatívnym. Charta stanovuje sedem kľúčových znakov, o ktoré by sa mal usilovať každý kvalitný proces participatívneho rozpočtu: **o spravodlivosť a inkluzivitu, participatívnosť, deliberatívnosť, zmocňovanie, kreativitu a flexibilitu, transparentnosť a o to, aby sa stal súčasťou našej demokracie.***

12. Ako zabezpečiť spravodlivosť a inkluzivitu?

Participatívny rozpočet vytvára nové príležitosti ako sa zapojiť do diskusií o vynakladaní verejných zdrojov spôsobom, ktorí prináša nové a rôznorodé hlasy. Takáto spolupráca upevňuje vzťahy v rôznych komunitách (skupinách ľudí, ktorých spája minimálne jedna spoločná charakteristika vrátane geografie, identity alebo zdieľaných záujmov), i medzi komunitami navzájom.

Možnosť podieľať sa na komunitnom živote by mal mať každý. Niekedy však existujú prekážky, ktoré nám v tom bránia. Participatívny rozpočet môže tieto prekážky odstrániť, ak je starostlivo naplánovaný, dobre vybavený zdrojmi (finančnými, personálnymi) a poskytuje podporu všetkým, ktorí ju potrebujú.

Participatívny rozpočet je spravodlivý a inkluzívny, keď:

- sa prijímajú všetky opatrenia na odstránenie prekážok, ktoré bránia ľuďom byť vypočutí a mať rovnaký prístup k životu v komunite
- každý občan má v procese hlas
- ľudia, ktorí zažili nerovnosť, sa podieľajú na nastavení procesu
- výsledky procesu pomáhajú znižovať nerovnosti

13. Čo znamená, keď je proces participatívny?

Ktokoľvek ovplyvnený rozhodnutím o tom, ako budú vynaložené verejné zdroje, by mal mať možnosť zapojiť sa do každej z fáz procesu participatívneho rozpočtu. Od identifikovania zdrojov, ktoré budú prerozdelené, cez plánovanie procesu a jeho fungovanie v praxi, až po evaluáciu.

Participatívny rozpočet je naozaj participatívny, keď:

- komunity majú od začiatku možnosť formovať proces
- o prioritách procesu rozhodujú komunity
- rôznorodé komunity diskutujú o problémoch a hlasujú o prioritách
- v procese sa využíva viacero metód a podujatí, v snahe zabezpečiť zapojenie rôznych skupín v rámci komunity

- ľudia zo zapojených komunít tvrdia, že sú spokojní s procesom a jeho výsledkami
- je k dispozícii podpora, ktorá pomáha ľuďom zapojiť sa do plánovania a realizácie procesu
- proces je propagovaný široko a rôznymi kanálmi, v snahe povzbudiť ľudí, aby sa doň zapojili

14. Prečo by sme mali dbať o deliberatívnosť?

Participatívny rozpočet podporuje komunity vo vyhľadávaní informácií, zdieľaní nápadov, vzájomnom počúvaní a zvažovaní rôznych názorov. Zdieľanie nápadov a názorov pomáha ľuďom dozvedieť sa viac o rôznych problémoch a vedie k informovaným rozhodnutiam, ktoré sú najlepšie pre celú komunitu.

Proces je deliberatívny, keď:

- informácie, ktoré ľudia potrebujú k informovanému rozhodnutiu, sú dostupné a prístupné počas celého procesu
- ľudia zapojení do procesu uvádzajú zlepšenie vedomosti o problémoch skupín a jednotlivcov vo vlastných, ale aj iných komunitách
- sa používajú metódy, ktoré umožňujú ľuďom vyjadriť svoje názory a ktoré podporujú diskusiu
- rozhodnutia o tom, ako budú peniaze použité, sa dosahujú prostredníctvom verejných diskusií a zohľadňujú široké spektrum názorov.

15. Ako vyzerá zmocňujúci proces?

Rozhodnutia o tom, ako sa vynakladajú verejné zdroje, robia zvyčajne poslanci. Participatívny rozpočet dáva ľuďom a komunitám moc rozhodnúť sa, na čom im najviac záleží a ako verejné zdroje čo najlepšie využiť. Proces povzbudzuje ľudí, aby sa zapojili do svojej komunity a spolupracovali pri uskutočňovaní zmien.

Proces je zmocňujúci, keď:

- komunity rozhodujú o tom, ako sa vynaložia peniaze
- ľudia cítia, že majú väčšiu kontrolu nad problémami, ktoré ich ovplyvňujú
- rozhodnutia prijaté prostredníctvom procesu participatívneho rozpočtu vedú k zlepšeným výsledkom a službám
- viac ľudí sa zapája do širších demokratických procesov
- viac ľudí sa zapája do komunitných organizácií a aktivít

16. Prečo sú kreativita a flexibilita nevyhnuté?

Proces participatívneho rozpočtu by mal byť navrhnutý tak, aby bolo pre ľudí jednoduché a atraktívne sa doň zapojiť. V záujme dosiahnutia najlepších výsledkov by mala byť na šírenie informácií a podporu participácie využitá kombinácia online nástrojov a osobného prístupu tvárou v tvár.

Participatívny rozpočet je vyvíjajúci sa proces, ktorý vyžaduje pripravenosť riskovať – byť flexibilný, načúvať, robiť veci inak, skúšať nové veci a učiť sa z úspechov i chýb. Pomôže to zaistiť, aby participatívny rozpočet mohol skutočne priniesť pozitívnu zmenu.

PR je kreatívny a flexibilný, keď:

- v rámci procesu bola zvážená a použitá škála rôznych metód
- existuje podpora pre ľudí, ktorí plánujú a realizujú proces, aby si mohli dovoliť riskovať

- je priebežne vyhodnocovaný a vylepšovaný
- sa učí z dobrej praxe a drží krok s vývojom vo svete

17. Ako proces realizovať transparentne?

Tak, aby každý človek zapojený do procesu mohol vidieť prečo a ako sa prijímajú rozhodnutia a aký dopad majú tieto rozhodnutia.

Proces je transparentný, keď:

- informácie o procese a spôsobe, akým sa doň ľudia môžu zapojiť, sú jasné a prístupné
- informácie o rozpočtoch sú verejne prístupné a zrozumiteľné
- je jasné, kto je zodpovedný za proces participatívneho rozpočtu
- pravidlá rozhodovania sú jasné a pochopiteľné
- občania vedia výsledok procesu i to, aký rozdiel prinieslo ich zapojenie

18. Kedy sa participatívny rozpočet stane súčasťou našej demokracie?

Ak by sme participatívny rozpočet realizovali len jednorazovo a potom od neho upustili, určite nám neprinesie výsledky ani zmenu, ktoré si od neho sľubujeme. Participatívny rozpočet by sa mal stať štandardnou praxou pri prijímaní rozhodnutí o rozpočte, ktoré ovplyvňujú miestne komunity. Finančné prostriedky na participatívny rozpočet by mali byť vyčleňované v rámci bežného plánovania rozpočtu.

Participatívny rozpočet sa stane súčasťou našej demokracie, keď:

- ľudia očakávajú, že budú mať priame slovo v každom rozpočtovom cykle
- úrady majú zamestnancov a mechanizmy na podporu kvalitného procesu
- komunity a komunitné organizácie majú zručnosti a vedomosti, ako aj čas a zdroje, aby sa mohli do participatívneho rozpočtu zapojiť a podporovať proces
- proces pokračuje neprerušene z jedného rozpočtového cyklu do nasledujúceho
- sa v priebehu času ukazuje, že participatívny rozpočet zlepšuje výsledky, zmierňuje nerovnosti a povzbudzuje ľudí k väčšej účasti na demokratických procesoch

III. LEGISLATÍVA A FINANCOVANIE

Otázky č. 19 – 22 v tejto kapitole sú súčasťou analýzy **Čo by znamenala legislatívna úprava pre participatívny rozpočet?**¹⁰, ktorú pre potreby národného projektu *Participácia* spracovala Kristína Babiaková z organizácie VIA IURIS.

„Keď som dostala zadanie posúdiť, či by mal byť participatívny rozpočet priamo ukotvený v legislatíve Slovenskej republiky, myslela som si, že prídem s jasnou odpoveďou. Zistila som, že to vôbec nie je také jednoduché.“¹¹

(Kristína Babiaková, VIA IURIS)

19. Je participatívny rozpočet legislatívne upravený?

Slovenská legislatíva pojem participatívny rozpočet nepozná, a preto si každá samospráva vytvára vlastný spôsob jeho realizovania. Voľnosť samospráv v prístupe a organizácii

participatívneho rozpočtu je nevyhnutná. Problémy to však spôsobuje minimálne v tom, že samosprávy musia hľadať vlastné cesty ako sa po administratívnej stránke (z hľadiska legitimacy uvoľňovania verejných zdrojov) vyrovnáť s chýbajúcim pojmom „participatívny rozpočet“ v štátnej legislatíve, ktorá upravuje existenciu a fungovanie lokálnych samospráv.

Príklad: Zakotvenie participatívneho rozpočtu v právnom poriadku vo svete je skôr raritou ako pravidlom. Právny základ PR majú zakotvený napr. v Peru, Poľsku či Taliansku, čo ale neznamená, že v iných štátoch sa participatívne rozpočtovanie neuskutočňuje. Práve naopak, v mnohých krajinách ide o bežne zaužívaný proces, ktorý je najčastejšie upravený ako proces schvaľovania PR na lokálnej úrovni.

20. Aké možnosti legislatívnej úpravy participatívneho rozpočtu prichádzajú do úvahy?

Analýza možností legislatívnej úpravy pre participatívny rozpočet, ktorú vypracovali právnici z OZ VIA IURIS, načrtáva tri možnosti legislatívnej úpravy pre participatívny rozpočet:

- 1) Ustanovenie PR v zákone č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy, ako jedného z foriem výdavkov obce resp. VÚC. Pri tomto modeli by bolo nevyhnutné zaviesť v zákone aj samotnú definíciu PR a explicitne ustanoviť splnomocnenie pre obce, ktoré by mali možnosť určiť bližšie podmienky participatívneho rozpočtovania.
- 2) Ustanovenie princípov PR v zákone č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy, pričom nie všetky obce by boli povinné tieto princípy aplikovať, iba tie, ktoré sa pre participatívne rozpočtovanie rozhodnú.
- 3) Ustanovenie PR v zákone č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy s vymedzením povinnosti pre všetky obce PR v konkrétnej minimálnej výške a s konkrétnym procesom prijať a realizovať PR.

OZ VIA IURIS sa prikláňa k názoru, že legislatívne ukotvenie participatívneho rozpočtu by bolo prínosné aj pre Slovenskú republiku, keďže o ňom v žiadnom predpise nie je ani zmienka. Z vyššie uvedených možností by sa priklonilo k variante 1, kedy by PR bol v zákone o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy uvedený ako možnosť pre obce, ktoré by si následne sami, podľa svojich konkrétnych potrieb, upravovali pravidlá PR.

Príklad: Budovanie právnych rámcov vo všeobecnosti posilňuje udržateľnosť participatívneho rozpočtovania. Prijatie osobitného právneho rámca však automaticky nezabezpečuje účinnosť PR, čo napríklad dokazujú počiatočné skúsenosti v Peru. Krátko po vytvorení vnútroštátnych právnych predpisov, ktoré ukladali povinnosť na nižšej než národnej úrovni rozvíjať túto prax, úspech participatívneho rozpočtovania ustúpil samotnému formálnemu postupu, stal sa iba formalitou, chýbal mu obsah a schopnosť prispôbiť sa konkrétnej situácii v obci.

21. Chceme participatívny rozpočet standardizovať?

Je zrejmé, že participatívny rozpočet nemá zmysel striktne definovať jednou poučkou. Na druhej strane by bolo užitočné ujasniť si čo robí participatívny rozpočet participatívnym rozpočtom a čo ho odlišuje od iných grantových procesov. Problém neexistencie jasného výkladu participatívneho rozpočtu sa prejavuje v rozdielnej, často nedostatočnej kvalite nastavenia participatívneho procesu, kde nevedomosť, nedostatok kreativity samospráv alebo snaha zneužiť participatívny rozpočet na politickú prezentáciu a získavať na ňom politické body, vyprázdňujú jeho obsah. Za dobrú ukážku toho, akým spôsobom je možné participatívny

rozpočet štandardizovať, považujeme napríklad *Chartu participatívneho rozpočtovania pre Škótsko*, ktorá je obsahom kapitoly II.

22. Kto rozhodne o (ne)vytvorení právneho rámca pre participatívny rozpočet?

Uvažovanie o štandardoch a legislatívnom zakotvení PR sa môže týkať rôznych úrovní verejnej správy a môže mať rôznu mieru konkrétnosti. Jedno je ale isté – o týchto otázkach musí ešte prebehnúť širšia verejná diskusia zložená zo zástupcov a reprezentantov štátnej správy, samosprávy, mimovládnych organizácií, akademického sektora i verejnosti.

Nasledujúce obdobie bude rozhodujúce pre hľadanie spôsobov vytvorenia právneho rámca PR, či už záväzného alebo motivačného, a pre hľadanie spôsobov upevnenia týchto procesov. Hlavnou výzvou je vytvárať právne rámce, ktoré nemenia participatívny charakter rozpočtovania do rutinných postupov, ale namiesto toho si vyžadujú nepretržité monitorovanie a odvolávanie sa na tvorivosť a inovačnú schopnosť týchto iniciatív.

23. Odkiaľ vziať peniaze na participatívny rozpočet?

Participatívny rozpočet predstavuje časť zdrojov rozpočtu samosprávy, ktoré zastupiteľstvo vyčlení a právomoc rozhodnúť o ich využití odovzdá občanom. Nejedná sa teda o žiadne prostriedky navyše, ktoré presahujú rámec rozpočtu samosprávy, ale len o zmenu toho, kto o vyčlenenej časti verejných zdrojov bude rozhodovať.

Príklad: „Nemalo by zmysel vyčleňovať nejakú časť peňazí na participáciu verejnosti, ak má potom o zámeroch rozhodnúť tá istá skupina poslancov. To sa ani nemusíme baviť o tom, či to ideme robiť. Tak či tak by si mohli ľudia svoj názor povedať a pri schvaľovaní rozpočtu to tam kdesi zavedieme. Cieľom participatívneho rozpočtu je niečo úplne iné. Naštartovať ľudí k občianskym, verejným, dobrovoľníckym, nezištným aktivitám. A k tomu sú niekedy potrebné drobné peniaze, aby to ľudí motivovalo. Ak samospráva myslí vážne, že chce byť otvorenou a proobčianskou, tak by bola hlúpa, ak by proti takémuto nastaveniu išla.“⁴

(Štefan Bielek, primátor Spišskej Belej)

24. Koľko peňazí je potrebné vyčleniť?

Žiadna suma, ktorú samospráva na prvý rok realizácie participatívneho rozpočtu vyčlení, nie je malá. Pre predstavu, obce na pilotný ročník vyčlenili od 1 000 – 9 000 eur, okresné mestá od 5 000 – 50 000 eur a krajské mestá od 15 000 – 50 000 eur.

Ak sa na konci pilotného ročníka ukáže, že ľudia majú o proces záujem, samospráve sa ho podarí dobre zmanažovať a vyhodnotí, že peniaze boli použité zmysluplne a efektívne, potom je to dobrý signál k tomu, aby v nasledovnom ročníku mohla sumu participatívneho rozpočtu navýšiť. Dnes už máme na Slovensku aj také samosprávy, ktoré prostredníctvom participatívneho rozpočtu nechávajú občanov rozhodovať o státisícoch eur.¹²

(Peter Nedorožčík, OZ Utopia)

Príklad: Bratislavská mestská časť Nové Mesto začínala v pilotnom ročníku participatívneho rozpočtovania so sumou 25 000 eur na realizáciu občianskych projektov (projekty s nízkym rozpočtom, ktoré navrhujú a realizujú občania). V druhom ročníku sumu na realizáciu občianskych projektov navýšila o 15 000 eur a rozšírila participáciu o zadania pre mesto

(vysokorozpočtové investície, ktoré navrhujú občania, ale realizuje ich samospráva), na ktoré vyčlenia ďalších 200 000 eur. Už v druhom ročníku participatívneho rozpočtovania v bratislavskom Novom Meste dosiahli vyčlenené prostriedky na participatívny rozpočet 1% celkového rozpočtu samosprávy, čo sa v histórii participatívneho rozpočtovania na Slovensku zatiaľ nepodarilo žiadnej inej miestnej samospráve. Vyčlenené prostriedky na realizáciu participatívneho rozpočtu v Novom Meste dosiahli svoj vrchol v treťom ročníku participatívneho rozpočtovania kedy na celkovom rozpočte samosprávy tvorili podiel 1,15% (250 000 eur).

25. Je pravda, že niektoré mestá nechávajú občanov rozhodovať o rozdelení 100% rozpočtu samosprávy?

V dvoch brazílskych mestách, Porto Alegre a Mundo Novo, v minulosti skutočne podliehal celý rozpočet samosprávy verejnej debate. Rada pre participatívny rozpočet V Porto Alegre, ktorú tvorili volení občianski delegáti, vyhodnotila a sripomienkovala celý rozpočet pred jeho zaslaním mestskej rade. Časť rozpočtu, ktorá bola podrobená diskusiám s občanmi na verejných zhromaždeniach však predstavovala 100% investičných zdrojov, teda niečo viac ako 10% celkového rozpočtu samosprávy. Iným prípadom bolo Mundo Novo, mestečko so 16 000 obyvateľmi, kde predmetom verejnej debaty sa skutočne stalo 100% rozpočtu samosprávy. Dialo sa tak prostredníctvom priamej diskusie občanov so zastupiteľstvom na otvorených zasadaniach mestskej rady. Príklad mestečka Mundo Novo možno vnímať ako najpokročilejšiu formou participatívneho rozpočtu, ktorá ukázala, že v Brazílii je verejnej diskusii možné podrobiť celý rozpočet obce – vrátane platu starostu.¹³

Príklad: „Chceme, aby sa rozpočet riešil participatívne v zásade celý. Keď hovorím v zásade, je to tak preto, lebo o významnej časti rozpočtu nerozhoduje nikto. Poslanci síce o uvoľnení tejto čiastky musia hlasovať a návrh treba pripraviť, ale keď vám dá štát 9 miliónov eur, čo je takmer polovica rozpočtu, a ide to na školy, vtedy si nemôžete povedať, že idem o tom rozhodovať – milión dám tam, milión tam. Rovnako ako máme normatívy na školy, tak aj úrad a jeho pracovníci z niečoho musia žiť. Keď máme rozpočet zhruba 20 miliónov €, z toho vyplýva, že o väčšine peňazí rozhodujeme len formálne.“¹⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava – Nové Mesto)

26. Ako ukotviť participatívny rozpočet ako systém záväzný pre samosprávu a legitimizovať použitie zdrojov?

Zavedenie mechanizmu participatívneho rozpočtu a uvoľnenie zdrojov na realizáciu participatívneho rozpočtu sú v slovenskej samosprávnej praxi legitimizované schválením zámeru a prostriedkov na realizáciu projektov z participatívneho rozpočtu uznesením zastupiteľstva. Záväznosť participatívneho rozpočtu pre samosprávu je umocnená prijatím jeho pravidiel formou internej smernice (napr. Hlohovec) alebo všeobecného záväzného nariadenia (napr. Nové Mesto nad Váhom, Trnava).

Prijatie uznesenia, ktorým miestne zastupiteľstvo schvaľuje nie len opatrenia administratívnej, resp. exekutívnej činnosti realizované v rámci úloh miestneho úradu, ale aj budúce finančné dopady, prípadne iné záväzky, považujeme za dosiahnutie minimálne dostačujúcej úrovne politickej akceptácie participatívneho rozpočtu v súlade so zavedenou praxou.

Príklad: *Primátor pripravil do zastupiteľstva dvojstranový materiál o čom participatívny rozpočet je. Každý rýchlo pochopil, že to je výborná vec, ktorá môže naštartovať ľudí k ďalším aktivitám. V roku 2016 mestské zastupiteľstvo schválilo zámer bez akýchkoľvek negatívnych pripomienok. O mesiac na to sa schvaľoval rozpočet mesta na rok 2017, v rámci ktorého sa na realizáciu projektov z prvého participatívneho rozpočtu v Spišskej Belej schválila suma 10 000 eur.⁴*

Príklad: *„Od pilotného ročníka začali koordinátori participatívneho rozpočtu pripravovať pravidlá, ktoré ho mali ukotviť ako záväzný systém pre samosprávu. Počas prvého volebného obdobia primátora bol materiál predložený na schválenie zastupiteľstvu trikrát, dvakrát ho neschválilo. Zároveň záujem poslancov zúčastňovať sa na príprave pravidiel počas verejných stretnutí bol minimálny. Pravidlá schválilo až zastupiteľstvo, ktoré vzišlo z komunálnych volieb v novembri 2018.“¹*

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

27. Ako má občan veriť pravidlám, ktoré samospráva nastaví?

Jednoducho tak, že budú pri ich vzniku od samého začiatku. Participatívny rozpočet sa riadi pravidlami (v niektorých samosprávach sa pravidlá nazývajú aj zásadami), ktoré definujú základné rámce hry. Napriek tomu, že pravidlá sú oficiálnym a záväzným dokumentom, nemali by byť písané úradníckym jazykom. Genetickou podstatou participatívneho rozpočtu sú ľudia, a preto by im mal každý občan rozumieť. Každoročná diskusia o úprave pravidiel participatívneho rozpočtu v snahe prispôbiť proces čo možno najviac miestnej realite, umožňuje samoreguláciu procesu a prispieva k zachovaniu jeho tvorivej podstaty.

Príklad: Hlasovací podvod, ktorý sa objavil v treťom ročníku participatívneho rozpočtovania v bratislavskej mestskej časti Nové Mesto, podnietil samosprávu otvoriť inšpiratívnu verejnú diskusiu o budúcom nastavení participatívneho rozpočtu, ktorá dnes môže slúžiť ako príklad dobrej praxe. Druhé moderované verejné stretnutie začalo workshopom, s cieľom nazbierať čo najviac podnetov v čo najkratšom čase. Bolo zriadených šesť pracovísk, pričom na každom z nich sa riešil samostatne vždy jeden problematyczny okruh. Závery workshopu (body zhody a napätia) účastníci odprezentovali krátko a hutne, čím sa otvoril priestor pre diskusiu.¹⁴ Obe verejné stretnutia prebehli v rozmedzí dvoch mesiacov. Prijatie nových pravidiel však sprevádzala veľmi dlhá, približne ročná negociácia poslancov, aktívnej verejnosti a zamestnancov miestneho úradu. Investovaný čas a vložená energia do procesu sa však vyplatili. Ubehli tri roky a pravidlá pripravené participatívnym spôsobom odvtedy nebolo potrebné upravovať.

28. Môže sa participatívny rozpočet skladať aj z iných zdrojov ako z rozpočtových zdrojov samosprávy?

Áno, môže. Na pilotný ročník participatívneho rozpočtovania v hlavnom meste Bratislava bolo vyčlenených 15 000 eur, ktoré nepochádzali z rozpočtu samosprávy, ale od sponzora. Bratislavská mestská časť Nové Mesto zase pracuje s konceptom vyvolaných investícií, teda participatívnym rozdeľovaním zdrojov, ktoré mestská časť získava od developera pri výstavbe komerčného projektu.

Príklad: *„Ak sú vyvolané investície formou vykúpenia a zalepenia očí, vtedy to nie je dobrá forma praxe. A to sa často deje. Zastaviame celý blok a potom povieme – pozrite sa na to*

utešené ihrisko, ktoré sme vám tu postavili za 20 000 eur. Faktom však zostáva, že investičným aktivitám sa v meste vyhnúť nedá. Rozvoj je vždy sprevádzaný výstavbou a vtedy je na mieste, aby mechanizmy typu vyvolaných investícií boli funkčné a dostatočne transparentné. V prvom rade by investor nemal poškodzovať životné prostredie. A ak už doň vstupuje s kvalitnou architektúrou, tak by mal niečo priniesť aj pre to prostredie. A určite je dobré rozmýšľať spôsobom, že peniaze, ktoré má vrátiť do mesta by boli transparentne použité a v ideálnom prípade by samotní ľudia z tej štvrte, kde sa stavia, mali vedieť povedať, že na toto sa nám tie peniaze naozaj zídu. Ak sú tieto podmienky splnené, potom by mali byť spokojní aj developeri, aj občania, aj úradníci.“⁶

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

IV. O ROZDIELOCH MEDZI PARTICIPATÍVNYM ROZPOČTOM A DOTAČNÝM SYSTÉMOM

*Táto kapitola je spracovaná so súhlasom a na základe prezentácie¹¹ Evy Balážovej z Asociácie komunálnych ekonómov SR, z podujatia Nie je mesto ako mesto, ktoré organizoval ÚSV ROS dňa 10.10.2019 v Trenčíne. Na rozdiely medzi participatívnym rozpočtom a dotačnou schémou sa pozerá z viacerých uhlov pohľadu. Vzhľadom k tomu, že oba mechanizmy disponujú určitou mierou kreativity v rámci dotvárania pravidiel, pri každej z odpovedí je potrebné mať na pamäti dve slová – **spravidla a najmä**.*

29. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska legitimacy?

Dotácia je zadefinovaná v § 7 Zákona č. 583/2004 Zb. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy. Legitimitu všeobecne záväzného nariadenia (VZN), ktoré slúži na úpravu mnohých vzťahov v samospráve, vrátane dotácii, určuje Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. Možnosť samospráv poskytovať dotácie je teda riadne vymedzená zákonom, ktorý zároveň formou VZN splnomocňuje samosprávu ku stanoveniu podmienok pre poskytovanie dotácii, určeniu okruhu oblastí a postupu pri ich poskytovaní. Kreativita samospráv je možná a žiaduca, no limitovaná v medziach zákona.

Participatívny rozpočet sa riadi vlastnými pravidlami samosprávy, ktorá má záujem uplatňovať ho v medziach možností rozpočtu samosprávy.

30. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska cieľov?

Zákon č. 583/2004 Zb. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy vymedzuje, že obec môže poskytovať dotácie len na podporu všeobecne prospešných služieb alebo verejnoprospešných účelov alebo na podporu podnikania a zamestnanosti. V mnohých VZN o dotáciách viacerých samospráv sa uvádza, že ide predovšetkým o podporu záujmovej činnosti.

Participatívny rozpočet má za cieľ podporovať aktívny občiansky prístup, zvyšovať účasť na verejných rozhodnutiach samosprávy, podporovať aktívne zapájanie obyvateľov do rozhodovacieho procesu, ako aj budovať komunitu a rozvíjať ju na základe spoločných záujmov a vytvárať podmienky na zlepšovanie života v samospráve.

31. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska plánovania rozpočtu?

Dotácia sa tvorí konsenzom v návrhu rozpočtu príslušných programov a podprogramov rozpočtu, najčastejšie inkrementálnym (historickým) prístupom (tzn. minulý rok bolo toľko, tento rok bude toľko). Pri plánovaní rozpočtu sú prostriedky pre väčších žiadateľov často presne vyčlenené (napr. futbalový klub si nárokoval na 30 000 eur, čo sa do rozpočtu priamo premietne ako položka výdavkov pre futbalový klub). Menšie dotácie sa dostávajú do rozpočtu v jednej sume a delia sa v priebehu rozpočtového roka.

V prípade participatívneho rozpočtu sa v návrhu rozpočtu vyčlení celá suma určená na participatívny rozpočet. Na konci participatívneho procesu, po schválení poradia projektov určených na realizáciu, sa výdavky začleňujú k jednotlivým programom, resp. do programovej štruktúry rozpočtu.

Príklad: V prvom roku participatívneho rozpočtovania v Spišskej Belej boli zdroje začleňované k jednotlivým programom v mestskom rozpočte. Samospráve sa však zdalo, že prostriedky, o ktorých rozhodujú občania, sa v rozpočte strácajú a nikde ich nevidno. Dnes má participatívny rozpočet v rámci pätnástich kapitol mestského rozpočtu svoju samostatnú kapitolu.⁴

32. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska schvaľovania?

Dotácia po schválení rozpočtu v zastupiteľstve (na základe predložených žiadostí o dotáciu a v medziach schváleného rozpočtu), je buď konkrétne definovaná v rozpočte (väčšie dotácie, napr. pre futbalový klub) alebo príslušné komisie pri zastupiteľstve rozhodnú o prerozdelení zdrojov pre konkrétnych žiadateľov o dotáciu (menšie dotácie).

Pri schvaľovaní zdrojov v prípade participatívneho rozpočtu, zastupiteľstvo schváli vyčlenenú sumu konsenzom. O projektoch, ktoré budú z participatívneho rozpočtu podporené, by zastupiteľstvo rozhodovať nemalo.

Príklad: Viaceré samosprávy (Bratislava-Nové Mesto, Prievidza) upravili svoje VZN o dotáciách krátkou formulou, aby sa v prípade schvaľovania finančných prostriedkov na participatívny rozpočet nevyžadovalo odporúčanie príslušnej komisie miestneho zastupiteľstva, ale aby prostriedky na základe výsledkov verejného rozhodovania schvaľovalo priamo vedenie mesta. „Poslanci môžu rozhodovať o dotáciách, ale prosím, nerozhodujme o tom, čo už raz ľudia schvália. Buď im tú dôveru a kompetenciu dajme, alebo im ju nedajme. Ľudia nie sú hlúpi a opätovne schvaľovať to, čo už niekto schválil, no kde sme? Berme to tak, že majú právo robiť chyby a takisto schváliť projekty, ktoré sa nám z rôznych príčin nepáčia.“⁶
(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

Príbeh: „Zo začiatku schvaľovanie projektov fungovalo cez VZN o dotáciách, ktoré podpisoval len starosta. Bez toho, aby sme o tom vedeli, bolo VZN zmenené tak, že po hlasovaní verejnosti poslanci ešte hlasujú o tom, či ten projekt pôjde alebo nepôjde ďalej a či sa bude realizovať. Vcítte sa do kože človeka, ktorý podal projekt, prejde si celým procesom a hlasovaním a zrazu príde na zastupiteľstvo a tam mu nejaký poslanec povie, že jemu sa ten projekt naozaj nepáči, nebude zaň hlasovať a tým pádom sa nebude realizovať. V našom prípade to väčšinou boli

projekty, ktoré boli sociálne a venovali sa ľuďom bez domova. Toto bola veľmi deštruktívna časť celej dôvery k participatívnemu procesu. Keď sme sa snažili vymyslieť, čo by sa s tým dalo spraviť, rozhodli sme sa urobiť kompromis. Tým, že poslanci schvaľujú rozpočet pre PR, projekty dostávajú ako balík a nemôžu si z nich vybrať len tie, ktoré sa im páčia.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

33. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska predkladateľov žiadostí?

V prípade dotácie ide o právnické osoby a fyzické osoby - podnikateľov, ktorí majú sídlo alebo trvalý pobyt na území obce, alebo ktorí pôsobia, vykonávajú činnosť na území obce, alebo poskytujú služby obyvateľom obce.

Pri participatívnom rozpočte môže ísť o právnické osoby, predovšetkým občianske združenia a neziskové organizácie (niekedy sa vymedzí, že predkladateľom budú ako právnické osoby iba mimovládne neziskové organizácie), fyzické osoby - podnikatelia, ale predovšetkým obyvatelia a neformálne skupiny obyvateľov (účasť obyvateľov sa zvykne obmedziť vekom - napr. od 18 rokov).

Príklad: Významnú zmenu v podmienkach participatívneho rozpočtu v Spišskej Belej priniesla nová výzva na predkladanie projektov financovaných z participatívneho rozpočtu na rok 2020. Predstavou o zmene bola podpora projektov, ktoré sú viac založené na potrebách bežných občanov a menej na potrebách ľudí, ktorí už majú založené svoje združenia a participatívny rozpočet využívajú na dofinancovanie svojich aktivít. Žiadateľom od roku 2020 preto v Spišskej Belej môžu byť len bežní občania – fyzické osoby, presnejšie neformálna skupina aspoň 2 obyvateľov mesta, pričom zodpovedná osoba za realizáciu zámeru musí byť plnoletá.⁴

34. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska účelu?

V prípade dotácii ide najčastejšie o príspevok na podporu stálej činnosti organizácie pôsobiacej v oblasti kultúry, športu, výchovy, vzdelávania, sociálnej oblasti, charitatívnej činnosti, podpory zdravia, ochrany, tvorby a zlepšenia životného prostredia.

Pri participatívnom rozpočte býva účel vymedzený v pravidlách organizovania participatívneho rozpočtu, schválených zastupiteľstvom. Ide napríklad o projekty na zlepšenie života v samospráve - voľnočasové, kultúrne, pohybové, záujmové a tvorivé aktivity, drobná komunitná infraštruktúra, zveľaďovanie životného prostredia a pod.

Príklad: „Pravdou je, že v prvých rokoch boli predkladané aj projekty, ktoré čiastočne spadali do bežnej činnosti občianskych združení. Trošku sa nám to bilo, ale financií na bežnú činnosť je tak málo, že prečo neprispieť. Povedali sme si, že ak je to dobrá myšlienka, tak ju podporme.“⁴ „Nechceli sme odradiť ľudí hneď na začiatku, ale zhodli sme sa, že pravidlá budeme musieť prekopať.“⁴

(Štefan Bielač, primátor Spišskej Belej)

(Katarína Hradická, koordinátorka PR v Spišskej Belej)

35. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska spôsobu výberu projektov, resp. podpory?

Spôsob výberu dotácii je verejný, v zmysle, že o nich rozhoduje zastupiteľstvo, prípadne čiastočne neverejný, pretože komisie zastupiteľstiev sú spravidla neverejné.

V prípade participatívneho rozpočtu ide jednoznačne o verejný výber na základe verejnej prezentácie, hlasovania obyvateľov a deliberácie (verejného zvažovania), respektíve ide o „spoločné rozhodovanie o spoločných peniazoch“ na základe dohodnutých kritérií. Výsledkom je finálne poradie projektov, pričom tie, ktoré sa zmestia do vymedzenej čiastky na participatívny rozpočet, budú podporené.

36. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska realizácie?

Dotácia sa realizuje na základe zmluvy o poskytnutí dotácie v súlade s VZN o dotáciách.

V prípade participatívneho rozpočtu to môže byť na spravidla, najmä alebo vôbec na základe oznámenia predkladateľovi a dohody o spôsobe dobrovoľnej participácie predkladateľa, v prípade fyzických osôb. Ak ide o právnické osoby, spôsob realizácie sa dohodne, najmä vzhľadom k verejnému obstarávaniu, ak je nutné.

37. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska financovania a účtovania?

Pri dotáciách ide o bežné výdavky rozpočtu (môžu byť výnimky), ktoré sa realizujú transferom na účet žiadateľa. Nevýčerpané finančné prostriedky sa stanú súčasťou prebytku rozpočtu.

V prípade participatívneho rozpočtu ide tiež o bežné výdavky rozpočtu (môžu byť výnimky). V prípade fyzických osôb - obyvateľov a neformálnych skupín sa jedná o priamy výdavok samosprávy z príslušnej rozpočtovej položky. V prípade právnických osôb sa spravidla realizujú transferom na účet žiadateľa. Za vyúčtovanie prostriedkov v tomto prípade zodpovedá predkladateľ projektu. Nevýčerpané finančné prostriedky vyčlenené na participatívny rozpočet by bolo vhodné „rezervovať“ a o túto čiastku navýšiť participatívny rozpočet v nasledujúcom roku.

Príklad: Okrem priamych výdavkov z rozpočtu samosprávy sa v prípade fyzických osôb – občanov, financie v praxi preplácajú aj na základe predložených účteniek v rámci oprávnených aktivít projektu alebo zastrešením fyzickej osoby spriateleným občianskym združením.

„Oni akciu zabezpečia organizačne a personálne, ale finančne to dotiahne mesto. My to za vás účtovne urobíme, ale vy to zrealizujete. To je kľúčové.“⁴

(Štefan Bielač, primátor Spišskej Belej)

38. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska majetku?

Pri poskytnutí dotácie majetok nevzniká. V prípade, že ide napríklad o dotáciu na nákup zdravotníckych prístrojov alebo zariadení, ide v konečnom dôsledku o obstaranie investície,

ale z pohľadu samosprávy ide o poskytnutie dotácie, teda bežný výdavok. O nadobudnutom majetku účtuje organizácia, ktorej bola poskytnutá dotácia.

Ak po realizácii projektov z participatívneho rozpočtu vzniká majetok, objekt sa stáva majetkom samosprávy a eviduje sa na príslušnom oddelení. Nestáva sa majetkom organizácie, ktorá sa zúčastnila tvorby tohto majetku (napr. altánok, detské ihrisko a i.).

Príklad: *Po realizácii občianskych projektov v Rožňave, pri ktorých vzniká majetok, prebieha preberacie konanie, na ktorom sa zúčastňujú ľudia z výkonného výboru (pozri otázku 48), predkladateľa projektu a jeho realizátori. Odovzdanie projektu do majetku mesta sa písomne podloží protokolom, ktorým mesto dielo preberá a na druhej strane ho odovzdáva do opatery jeho predkladateľov a komunite, ktorá sa okolo projektu sformovala, ktorí zaviazujú projekt kontrolovať, udržiavať, zveľaďovať a rozvíjať po dobu 5 rokov.⁸*

39. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska priebežného hodnotenia?

Dotácia sa vyhodnocuje v rámci monitoringu programového rozpočtu k 30. júnu bežného roka (takmer vždy je vyhodnocovanie zúžené len na čerpanie finančných prostriedkov).

Priebežné hodnotenie participatívneho rozpočtu nie je bežnou samosprávnou praxou.

Príklad: *Rožňava priniesla do realizačnej fázy participatívneho rozpočtu inováciu v podobe zavedenia stavebných denníkov a systému kontrolných dní. Do stavebného denníka realizátor projektu stručne zapisoval, aká práca sa v rámci konkrétneho dňa urobila, aký materiál alebo tovar bol použitý, aké prostriedky sa na brigádu vynaložili. Obsahoval aj fotodokumentáciu z brigády a zoznam ľudí, ktorí sa na realizácii projektu zúčastnili. Kontrolné dni sa prelínali s časovým harmonogramom realizácie projektu. „V rámci harmonogramu som im dal spätnú väzbu, kedy plánujem prísť, a okrem toho vedeli, že hocikedy, keď nastane nejaký problém, nech ma pozvú alebo vyzvú, že ideme robiť alebo keď budú potrebovať s niečím pomôcť, s nejakým materiálom alebo radou, tak som k dispozícii. Takto som absolvoval x návštev priamo pri budovaní a realizácii toho ktorého projektu.“⁸ „Zároveň to ľudí motivovalo, aj oni sa snažili termíny plniť a ustrážiť si ich.“⁸*

*(Dionýz Kemény, koordinátor PR v Rožňave)
(Tomáš Székely, OZ Otvor Dvor)*

Príklad: *V Porto Alegre istý čas existoval mechanizmus kontroly realizácie investičného plánu. V roku 2006 radnica na webovej stránke participatívneho rozpočtu spustila systém, kde každý obyvateľ mohol kontrolovať stav všetkých prác zahrnutých do investičného plánu. Po niekoľkých rokoch sa od tohto mechanizmu upustilo. Systém je dodnes dostupný, ale pokrýva iba obdobie do roku 2010-2011.¹⁵*

40. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska zhodnotenia výsledkov?

Dotácia sa zhodnotí v rámci záverečného účtu samosprávy. Viac-menej však ide len o finančné zhodnotenie a často absentuje zhodnotenie prínosov dotácie.

Výsledky participatívneho rozpočtu sa rovnako hodnotia v rámci záverečného účtu samosprávy, ale tiež napríklad v záverečnej fáze participatívneho rozpočtu, pri evaluácii uplynulého ročníka, kde by nemalo ísť v žiadnom prípade len o finančné zhodnotenie, ale predovšetkým o zhodnotenie prínosov participatívneho procesu a podporených projektov.

Príklad: „Formát evaluácie nie je taký príťažlivý, aby tam ľudia chceli ísť. Na konci roka máme však vždy poďakovanie koordinátorom a zdieľanie skúseností. Bolo by dobré zhodnotiť ciele, ktoré projekty mali plniť a baviť sa o tom, že nakoľko tak urobili. Aj o tom by mala byť evaluácia.“⁶

(Lukáš Bulko, Kancelária pre participáciu verejnosti, MiÚ Bratislava-Nové Mesto)

41. Aký je rozdiel medzi participatívnym rozpočtom a dotačným systémom z hľadiska trvania?

Dotačný cyklus jednoznačne trvá jeden rok, pričom prijímateľ dotácie je povinný do 31. decembra bežného roka dotáciu vyúčtovať a v prípade nevyčerpania financií zostatok vrátiť. Vyúčtovanie podlieha kontrole zo strany samosprávy a hlavného kontrolóra.

Cyklus participatívneho rozpočtu môže trvať jeden rok, ale po skúsenostiach z viacerých samospráv sa ukazuje, že dobrou praxou trvania cyklu participatívneho rozpočtu sú dva roky, pričom druhý rok je určený na realizáciu projektov a ich vyúčtovanie.

Príklad: Prvé dva roky fungoval participatívny rozpočet v Prievidzi na princípe ročného cyklu. Participatívny proces prebiehal od januára do mája, realizácia podporených projektov od júna do novembra a december patril vyúčtovaniu projektov. Participatívny proces samospráva vnímala ako príliš dlhý v pomere k času, ktorý zostával na realizáciu projektu. Veľa času z realizačnej fázy ukrojilo aj vybavovanie stavebných či iných povolení. Realizácia niektorých projektov si vyžadovala dlhšie časové obdobie, či špecifickú časť roka – výsadby napríklad potrebovali jar. Ročný cyklus jarné obdobie vôbec nezachytil, a potom vznikol problém nielen s realizáciou projektov, ale aj s ich vyúčtovaním. Nakoniec sa niektoré projekty museli realizovať o rok neskôr. V treťom ročníku participatívneho rozpočtovania v Prievidzi došlo k predĺženiu cyklu participatívneho rozpočtu z jedného na dva roky.³

V slovenskej samosprávnej praxi sú v zásade používané dva modely dvojročného cyklu participatívneho rozpočtu:

	Model 1 (napr. Prievidza)	Model 2 (napr. Bratislava-Nové Mesto, Trnava, Banská Bystrica)
Rok 1	Participatívny proces	Participatívny proces
Rok 2	Realizácia projektov z roku 1	Realizácia projektov z roku 1, participatívny proces
Rok 3	Participatívny proces	Realizácia projektov z roku 2, participatívny proces
Rok 4	Realizácia projektov z roku 3	Realizácia projektov z roku 3, participatívny proces

V. ROZDELENIE ÚLOH, POSTUPY, PRAVIDLÁ

42. Akú rolu zohráva v procese starosta alebo primátor?

Zaužívaným, aj keď vôbec nie všeobecne platným pravidlom je, že ani starosta, ani poslanci by sa do procesu participatívneho rozpočtu ako autori alebo organizátori nejakej myšlienky nemali zapájať. Dôležitou úlohou starostu v procese participatívneho rozpočtu je participáciu podporovať, obhajovať a neustále vysvetľovať, že má zmysel.

Príklad: „Jedným z problémov, ktoré na Slovensku máme, je dôvera. A ľudia neveria. Musíme im dať preto naozaj pocítiť, že participatívny rozpočet je vyslovene nezávislý a výlučne na nich.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

43. Akú rolu zohrávajú v procese miestni poslanci?

Napriek tomu, že ani poslanci by aktívnu úlohu v participatívnom rozpočte zohrávať nemali, sú jeho dôležitou a neoddeliteľnou súčasťou. Poslanci navrhujú a schvaľujú vyčlenenú čiastku na participatívny rozpočet a podieľajú sa na nastavení pravidiel procesu. Ich účasť je žiaduca aj na verejných stretnutiach s občanmi. Moc rozhodovať o tom, ktoré občianske projekty budú z participatívneho rozpočtu podporené, by však poslanci mať nemali.

Príklad: „Treba povedať, že niektorí poslanci sa naozaj pravidelne a s úprimným záujmom zúčastňovali aktivít. A niektorí zase čisto z propagandistických dôvodov. Poslanci by na verejných stretnutiach mali byť, pokiaľ si uvedomia, že naozaj tam nie sú na to, aby oni hovorili, čo je dôležité. Toto je jediný sporný bod, prečo tam poslanci zvyčajne nie sú.“⁶

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

Príklad: „V Banskej Bystrici sme začínali v roku 2013 so sumou, ktorú nám mesto bolo ochotné vyčleniť v zaokrúhlenej výške 20 000 eur. Mesto sumu postupne zvyšovalo a teraz v Banskej Bystrici rozhodujeme o 40 000 eurách. S podporou jedného poslaneckého klubu sa snád' koncom roka dopracujeme k 100 000 eurám. Sami poslanci povedali, že budú tlačiť na to, aby aspoň tých 100 000 eur bolo k participatívne rozpočtu.“¹⁶

(Miroslav Šimkovič, člen Koordinačnej rady PR v Banskej Bystrici)

44. Akú rolu zohrávajú v procese mimovládne organizácie?

Mimovládne organizácie v procese participatívneho rozpočtu zohrávajú predovšetkým tri dôležité úlohy. Po prvé, pravidlami organizovania participatívneho rozpočtu môžu byť vymedzené ako oprávnení predkladatelia projektov. Po druhé, na verejných stretnutiach s obyvateľmi môžu efektívne zastávať záujem komún, ktoré reprezentujú, predovšetkým s ohľadom na zastúpenie zraniteľných skupín a menšinových komún. Do tretice, samospráva môžu s realizáciou celého participatívneho procesu významne pomôcť.

Príklad: „My sme v počiatkovej fáze mali dilemu ako docieľiť, aby nás ľudia vnímali úprimne. Aby vedeli, že participatívny rozpočet nespolitizujeme, ani nebudeme nikoho presadzovať. Povedali sme si, že najlepšie bude, keď to zastreší občianske združenie, ktoré nespadá pod nás [OZ Utopia]. Aby to nebolo také, že – ja som participatívny rozpočet, dajte mi projekty a ja si vyberiem – tak to robia v inom meste nášho regiónu. My chceme byť iní, preto sme sa rozhodli takto.“³

(Michal Ďureje, koordinátor PR v Prievidzi)

Príklad: „Ja som sa roky rokúce nestretol s takouto pozitívnou aktivitou obyvateľov a vyzývali sme aj na brigády a podobne, ale vždy to bolo také odmerané a neúprimné. Ale tu – títo naši,

ja ich volám misionári [OZ Otvor dvor], môžu byť svetlým príkladom, že sa to dá, pokiaľ sa nájde tím ľudí, ktorý má skutočný záujem niečo robiť.“⁴⁸

(Dionýz Kemény, koordinátor PR v Rožňave)

45. Akú rolu zohrávajú v procese občania?

Občania sú genetickou podstatou participatívneho rozpočtu. Podieľajú na nastavení pravidiel a podmienok fungovania participatívneho rozpočtu, stávajú sa členmi komunity, v ktorej sa učia navzájom počúvať a spolupracovať, navrhujú konkrétne intervencie v samospráve, diskutujú o jej prioritách, kriticky zvažujú a rozhodujú o tom, ktoré projekty podporia a akým smerom by sa samospráva mala uberať. Participatívny proces by mal smerovať k tomu, že postupne mení „pohľad človeka – od seba samého, až po pohľad – my v tej komunite.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

46. Kto bude proces pripravovať, viesť a vyhodnocovať?

Koľko ľudí, na akej pracovnej pozícii a v akom rozsahu úväzku sa participatívneho rozpočtu venuje, sa líši od samosprávy k samospráve. Osoba poverená administráciou, koordináciou a vytváraním podmienok pre plynulú realizáciu procesu sa nazýva koordinátor participatívneho rozpočtu. V niektorých samosprávach je agenda participatívneho rozpočtu (zväčša spolu s inými participatívnymi procesmi) zastrešená kanceláriou pre participáciu. V prípade obcí, ktoré sa pokúšali o zavedenie participatívneho rozpočtu (v určitej jeho podobe a forme) zodpovedalo za agendu zväčša samotné vedenie obce.

Samospráva	Počet obyvateľov (2017)	Kto koordinuje participatívny rozpočet?
Banská Bystrica	78 484	Poverený koordinátor na strane mesta – zástupca prednostky Koordináčna rada (pozri otázku 47)
Trnava	65 382	Kancelária pre participáciu
Prievidza	46 408	Hovorca mesta Referentka pre komunikáciu, partnerské mestá a protokol
Bratislava – Nové Mesto	38 482	Kancelária pre participáciu verejnosti
Litovský Mikuláš	31 345	Poslanec MsZ
Hlohovec	21 715	Referent pre stratégie, dáta a participáciu
Rožňava	19 190	Bývalý viceprimátor, dnes poslanec MsZ Výkonný výbor (pozri otázku 48) OZ Otvor dvor
Spišská Belá	6 657	Referentka regionálneho rozvoja

Príklad: „Starosta si musí uvedomiť, že si agendu nebude schopný zobrať na seba, ale aby to išlo, musí ňou poveriť človeka, ktorý má víziu a silnú kompetenciu. Nemôže to byť referent, lebo chtiac-nechtiac, úrady fungujú na mocenskom modeli. Musí to byť človek možno na úrovni vicestarostu, ktorý bude schopný koordinovať prácu oddelení a aj ich presvedčiť, že participácia má zmysel, aj keď možno hneď neprináša až taký efekt, aký sme si predstavovali.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

47. Čo je to koordináčna rada?

V podmienkach mesta Banská Bystrica je Koordináčna rada dobrovoľný poradný, iniciatívny a kontrolný orgán participatívneho rozpočtu, zriadený osobitným štatútom. Zabezpečuje efektívnu koordináciu procesu tak medzi jednotlivými tematickými komunitami, ako aj s orgánmi mesta. Jeho členmi sú spravidla občania (zástupcovia tematických skupín), zvolení

ostatnými participantmi každoročne na prvom diskusnom fóre. Koordinačná rada má svojho hovorca, ktorý zastupuje radu navonok. Pre komunikáciu s Koordinačnou radou je k dátumu konania prvého diskusného fóra každoročne určená osoba z mestského úradu.

Koordinačná rada participatívneho rozpočtu v Banskej Bystrici je unikátom slovenskej praxe. Jej zriadenie bolo iniciatívou „zdola“, čo preukazuje silnú občiansku energiu a vyšší záujem zapájať sa do rozhodovacích procesov v meste.

48. Čo je to výkonný výbor?

V podmienkach mesta Rožňava je Výkonný výbor orgán zriadený osobitným štatútom primátora, ktorého cieľom je koordinovať proces fungovania participatívneho rozpočtu. Predseda mu hlavný koordinátor volený na štyri roky. Ďalšími členmi sú prednostka mestského úradu, vedúci jednotlivých odborov, poverení zamestnanci kľúčových odborov, riaditeľ technických služieb, náčelník mestskej polície, hlavný architekt, poslanci, zástupca partnerskej mimovládnej organizácie, ktorá mestu proces pomáha realizovať a zástupcovia občanov. Členovia výkonného výboru sú volení na dva roky.

V ďalších samosprávach sa možno stretnúť aj s inými pomenovaniami obdobného koordinačného orgánu. V Novom Meste nad Váhom je napríklad zaužívaný názov Rada pre participatívny komunitný rozpočet. Ich zriadenie je aktivitou „zhora“, pričom občania v ňom tvoria menšinu alebo v ňom vôbec nie sú zastúpení.

49. Ako participatívny rozpočet ovplyvní ostatných zamestnancov úradu?

Predstava, že participatívny rozpočet je výlučne záležitosťou koordinátora participatívneho rozpočtu, je mylná. Agenda participatívneho rozpočtu sa prierezovo dotýka takmer celého úradu. Zamestnanci konkrétnych odborov sa stávajú partnermi občanov, odborne ich usmerňujú v rámci spracovania projektovej dokumentácie, neskôr sú nápomocní pri vybavovaní prípadných povolení, či spracúvajú finančné vyúčtovanie projektov. Realizácia participatívneho rozpočtu určite „zamestná“ aj pracovníkov poverených komunikáciou s verejnosťou a grafikov. V záujme dobrého fungovania procesu sa možno výmene alebo prijatiu nových ľudí nevyhnete.

Príklad: „Jeden čas sme išli takou cestou, že sa na oddeleniach vytvoril kontakt, niekedy vyslovene nový človek, ktorý s Kanceláriou pre participáciu verejnosti aktívne spolupracoval, aby sa veci dotiahli do konca.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

Príklad: „Príležitostne pomáhala v procese na režijné záležitosti ešte jedna zamestnankyňa, zamestnaná na dohodu o pracovnej činnosti a pri rôznych príležitostiach viacerí dobrovoľníci (za účelom facilitácie verejných stretnutí alebo počítania hlasov z hlasovacích lístkov).“¹

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

Príklad: „Samospráva nedokáže zo svojich zdrojov zaplatiť odbornosť. Jediná šanca ako môže úrad k sebe pritiahnúť kvalitných ľudí je buď formou externej spolupráce alebo čiastočných dohodových úväzkov. Vtedy je tam vysoký potenciál zostaviť multidisciplinárny tím - niekto s ekonomickými skúsenosťami, niekto s facilitačnými, niekto, kto robí urbanizmus

a architektúru, možno dizajn, životné prostredie... Takýto tím sa potom dokáže pomerne dobre rozhodovať a vytvárať komplexné programy.“⁶

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

Príklad: *Ako niektorí hovoria, na Mestskom úrade v Hlohovci bol november 1989 až v novembri 2014. Tí ľudia, ktorí tu v tom čase boli, nemuseli byť zlí úradníci, ale ich mentálny svet bol niekde úplne inde. Začínali sme úplne od nuly. Rozlúčili sme sa s tromi ľuďmi, všetci ostatní dostali šancu. Je pravda, že dnes tu je viac ako polovica ľudí nová, lebo v istej fáze niektorí pochopili, že to už nevládajú a sami odišli. Dotiahol som na úrad externých poradcov – ľudí, ktorí mali na celoslovenskej úrovni s participáciou skúsenosť a začali sme participatívne robiť verejné politiky a program rozvoja mesta. Plus, našiel som študenta, ktorý si v tom čase dokončoval vysokú školu so zameraním na verejnú politiku, prišiel zo študijného pobytu z Estónska na e-government, tak som ho zamestnal aspoň na polovičný úväzok, kým si dokončí školu. Po pol roku sa priznal, že má brata urbanistu-architekta, ktorý sa práve vracia z holandského ateliéru, toho som tiež zlákal. K tomu sme zobrali bratislavského architekta, ktorý dlhé roky žil v Hamburgu. Pre mladých to bolo príťažlivé, že sa mohli pochváliť spoluprácou s takýmto senior supervízorom. Vybudoval som tím starších a skúsených ľudí, aj so zahraničnými skúsenosťami, a mladých s koreňmi v Hlohovci, pre ktorých je to radosť realizovať. Tým, že na vedúce pozície prichádzali ľudia už predsa len iného mentálneho nastavenia, tak tá participácia a participatívny rozpočet, podľa mňa, vnímali ako normálnu súčasť svojej roboty a z tých úradníkov, ktorých som zdedil – časti sa to možno netýka a časti sa to možno páči. V princípe, kultúra na úrade je nastavená tak, že sú tu ľudia, ktorí rozumejú, prečo tu sú. Všetci sme platení za to, aby sme ľuďom poskytovali čo najlepšiu službu, zapájanie občanov do rozhodovania o našom meste je toho súčasťou.*

(Miroslav Kollár, primátor Hlohovca)

50. Prečo niektorí úradníci vnímajú agendu participatívneho rozpočtu ako prácu navyše?

Tak ako pri všetkých nových procesoch, aj v prípade participatívneho rozpočtu istý čas trvá, kým mu porozumieme a naučíme sa v ňom „chodiť“. Okrem toho, participatívny rozpočet vyžaduje medziodborovú spoluprácu, pričom jednotlivé odbory na ňu zväčša nie sú zvyknuté, ani pripravené. Úradníci pohltení rokmi zaužívaným systémom nemusia byť vždy ochotní učiť sa novým postupom. Prax slovenských samospráv však ukazuje, že každoročným opakovaním participatívneho rozpočtu sa aj napriek novým situáciám, viaceré úradnícke úkony rutinizujú.

Príklad: *„Keď je funkčne nastavený úrad, tak by sám sebe nemal klásť prekážky na to, aby spracovával bežnú agendu. Čiže je to skôr o tom, do akej miery úrad prijme za svoje to, čo je častokrát vyhlásené za agendu navyše.“⁶*

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

Príklad: *„To pomenovanie práca navyše, ono je to taká veľmi rýchla odpoveď. To, čo prináša participácia, sú nevšedné situácie vnášané do zabehnutých kolají. Nechcela by som žiadnym spôsobom osočovať úradníkov, ktorí vykonávajú svoju prácu, pretože sú častokrát brzdení strachom a zároveň práve tou byrokraciou. Tam väčšinou prichádza k stretu, že sa boja niečo vykonať na vlastnú päsť, pretože môžu byť sankcionovaní alebo ináč postihnutí. Prináša im to veľkú mieru stresu. A čo spraví človek, keď je v strese? Jednoducho sa postaví na zadné, ťažko spolupracuje, označí to za prácu navyše a nechce to vykonávať. Takže otázka je, že ako to celé*

pomenovať a zároveň ako to celé uchopiť tak, aby úradníci boli slobodní v tom, čo robia a mohli za to prebrať zodpovednosť.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

51. Ako komunikovať participatívny rozpočet dovnútra úradu?

Participatívny rozpočet, ako nová agenda pre celý úrad, prináša nejasné očakávania nielen na strane verejnosti. Investujte preto dostatok času na predprípravu úradníkov na proces a nezačínajte intenzívne komunikovať s verejnosťou, kým procesy nie sú nastavené, objasnené, pochopené a agenda rozdelená vnútri úradu. Čas a energia, ktorú vynaložíte na školenia zamestnancov, minimálne na úrovni vedúcich jednotlivých odborov miestneho úradu, je investíciou, ktorá sa vám neskôr vráti v podobe plynulejšieho procesu.

Príklad: *„Chýbajúce skúsenosti na začiatku procesu a obmedzené časové možnosti koordinátorov, neumožnili komunikovať fungovanie PR dovnútra úradu tak, ako by bolo treba. Ukázalo sa to najmä v úlohách, pri ktorých bola potrebná širšia medziodborová spolupráca. Nebolo vopred jasne vymedzené, kto má aké kompetencie a povinnosti, a zároveň neboli zamestnanci úradu dostatočne oboznámení s procesom participatívneho rozpočtu. Problémom bolo aj pridanie novej pracovnej agendy k množstvu existujúcich pracovných úloh. Informovaní o fungovaní participatívneho rozpočtu by určite pomohlo školenie pre zamestnancov. Postupne však jednotliví pracovníci získavali skúsenosti a testovali sa rôzne možnosti spolupráce vo vnútri mestského úradu, ktorá je dnes už viac-menej bezproblémová.“¹*

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

Príklad: *„Najhoršie boli vnímané verejné stretnutia po večeroch, na ktoré však chodiť nemusia. Po presnom rozdelení a vytýčení kompetencií pochopili, že to nebude až taký problém.“³*

(Michal Ďureje, koordinátor PR v Prievidzi)

52. Ako nastaviť ciele participatívneho rozpočtu?

Cieľ participatívneho rozpočtu je v zásade odpoveďou na otázku, prečo sa samospráva do participatívneho rozpočtu púšťa a čo sa ním v dlhodobom horizonte snaží dosiahnuť. Je všeobecne známe, že participatívny rozpočet má slúžiť predovšetkým k napĺňaniu potrieb občanov. To však neznamená, že by zároveň nemohol cielene slúžiť aj k napĺňaniu zámerov samosprávy. Cieľ participatívneho rozpočtu obvykle stanovuje samospráva, ktorá participatívny rozpočet implementuje. Čím konkrétnejšie je stanovený cieľ, tým viac je pravdepodobné, že sa samospráva v úzkej spolupráci s občanmi, podarí naplniť stanovený zámer a tým viac je zavedenie participatívneho rozpočtu čitateľné aj pre občanov. Nastavené ciele je potrebné si starostlivo strážiť. Môže sa totiž ľahko stať, že sa nápady občanov napriek vytýčenému cieľu, začnú uberať iným smerom.

Cieľ participatívneho rozpočtu je možné definovať aj vo vzťahu ku konkrétnej skupine obyvateľov. Dobrý príklad pochádza z dánskeho mesta Kolding, kde participatívny rozpočet využívajú ako nástroj stmelovania vo vzťahu k rôznym cieľovým skupinám, napríklad k prepájaniu dánskych študentov s mladými zahraničnými prisťahovalcami alebo tiež k stmelovaniu seniorov nad 60 rokov.¹⁷

Príklad: *„V tomto roku, priznám sa, mám k projektom nejaké výhrady. Ale budeme to riešiť skôr metodickými zmenami, aby nešlo o konkrétne projekty, ale aby sme sa viac vrátili k tomu, aký*

má byť cieľ. Musí tam byť práve ten prvok komunitného života, rozvoja, zapájania sa ľudí. Aby to nebol projekt pre projekt. Nestačí, že sa nejaká skupina ľudí spojí a spolu niečo urobí. Potom nie je taký zásadný rozdiel medzi dotačnou schémou a participatívnym rozpočtom.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

53. Ako určiť oblasti podpory?

Niektoré samosprávy vymedzujú oblasti podpory v pravidlách, ktorým sa participatívny rozpočet riadi, a to pomerne široko – zväčša pokrývajú všetky oblasti života samosprávy. Iné samosprávy nechávajú oblasti podpory definovať svojich občanov, zväčša podľa okruhu nápadov, s ktorými na verejné stretnutie prídu (napr. verejné priestory, zeleň, sociálne veci, cyklo doprava). Oblasti projektov, ktoré budú z participatívneho rozpočtu podporené, sa môžu každoročne meniť. Proces tak neskĺza do rutiny a každoročne prináša akési novum – prívál novej energie, nápadov a tvorivosti.

Príklad: *Mne sa javí téma verejných priestranstiev ako veľmi zaujímavá a v praxi naozaj výborne funguje na participatívne rozpočtovanie a na to, aby ľudia mohli skrásliť svoje okolie a svoje mesto. Ale zdá sa mi primálo redukovať to, čo sa skrýva pod občianskym záujmom na to, aby ľudia mysleli len na nejaký estetický vzhľad svojich ulíc a prípadne boli využívaní svojou fyzickou silou k tomu, aby niečo upratali, vybudovali, zasadili. A k tomuto smerujú mnohé participatívne rozpočty. Možno je to v poriadku, ak je to jedna z tematických oblastí, ktorým sa participatívny rozpočet venuje, ale ak je to výlučne jediná oblasť, tak by som povedala, že samospráva je na začiatku cesty k tomu, čo skutočná participácia znamená.¹⁸*

(Lýdia Marošiová, OZ WellGiving)

Príklad: Inšpiratívnou skúsenosťou z Dánska je dobre premyslené a veľmi konkrétne tematické zameranie participatívneho rozpočtu v meste Aarhus, ktoré s cieľom zapojiť obyvateľov do riešenia sociálnej politiky v meste, témy každoročne obmieňa. V roku 2015 stanovilo tému „boj proti osamelosti“, v roku 2016 „susedstvo s utečencami“, v roku 2017 „vytváranie komunit“, v roku 2018 „súdržnosť“ a v roku 2019 bola témou participatívneho rozpočtu „sociálna inklúzia“. ¹⁷

54. Aké typy projektov je z participatívneho rozpočtu možné podporiť?

Najčastejšie opakujúcim sa kritériom pri rozmyšľaní o tom, ktoré projekty z participatívneho rozpočtu by mali byť podporované, je jednoznačne verejnoprospešnosť projektov. Okrem nej by projekty podporené z participatívneho rozpočtu mali vytvárať inovácie, prinášať nové alebo skvalitňovať existujúce služby alebo približovať ich občanom. Všeobecná zhoda panuje i v tom, že projekty podporené z participatívneho rozpočtu by mali zahŕňať prvky dobrovoľníctva.

Príklad: *„Osobne si myslím, že každý by mal nejakou formou priložiť ruku k dielu a nie že z projektu niečo zakúpime a už je projekt urobený. Projekty by v sebe mali niesť podiel vlastnej práce, vlastnej tvorivosti, nie využívať peniaze mesta na súkromný účel.“¹⁹*

(Patrik Ferjanc, autor projektu z PR v Liptovskom Mikuláši)

55. Akú rolu zohráva dobrovoľníctvo v projektoch participatívneho rozpočtu?

Dobrovoľníctvo zohráva kľúčovú rolu v celom participatívnom procese, pretože navrhovatelia projektov nezištne investujú svoj čas a energiu do prípravy projektov, ktoré zväčša slúžia širokej verejnosti. Vo väčšine prípadov si navrhovatelia projekty aj sami realizujú.

Príklad: V Rožňave sa obávali, aby nedochádzalo k tomu, že niekto vytvorí napríklad projekt na detské ihrisko, najme si firmu, ktorá ho zrealizuje a tým to pre autora projektu skončí. V Rožňave sa z tohto dôvodu vyžaduje aj vlastný vklad alebo príspevok autora, ktorý chce projekt realizovať, či už vo forme fyzickej práce, finančného alebo materiálneho príspevku. Mesto nastavilo model spoluúčasti žiadateľa vo výške 30% zo sumy projektu. Najčastejšie predkladatelia projektov prispievali vlastnou prácou, ktorú mesto ohodnotilo priemernou mzdou za stavebné práce, ktorú vyčísluje Štatistický úrad SR. Výsledná hodnota projektov tak omnoho prevýši hodnotu zdrojov, ktoré do podpory projektov z participatívneho rozpočtu vložilo mesto.⁸

„U mňa tá pridaná hodnota, záruka a spoločný menovateľ toho všetkého spočíva v osobnom prístupe a vklade predkladateľov projektu. Že sa chcú spolupodieľať na realizácii.“⁸

(Dionýz Kemény, koordinátor PR v Rožňave)

Príklad: „Nie je našou úlohou robiť drobné občianske projekty za niekoho iného. Tam to naozaj treba nechať na aktivitu a záujem ľudí a keď nie je, tak to nebudeme robiť.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

56. Môže participatívny rozpočet opakovane podporovať rovnaké projekty?

Projekty, ktoré boli z participatívneho rozpočtu podporené v minulosti, by nemali byť do participatívneho rozpočtu opakovane predkladané. V prípade, že sa projekt po prvom roku osvedčí a teší sa obľube občanov, treba hľadať iné cesty, ako zabezpečiť jeho pokračovanie. Samospráva mu môže poskytnúť výhodné dlhodobé podmienky alebo prevziať projekt do agendy úradu. Takisto, mnoho projektov z participatívneho rozpočtu povzbudilo ľudí k tomu, aby si založili občianske združenia a mohli sa uchádzať o iné grantové zdroje.

Príklad: „Sami si uvedomujeme, že projekt je niečo, čo by malo byť jedinečné. Nehceme ísť do rutinných projektov, ktoré sa opakujú každý rok, lebo by sme odchádzali od hlavnej myšlienky participatívneho rozpočtu [štartovať aktivity]. Prvý rok sa niečo podporí, ak je to potrebné možno aj druhý rok, napríklad sa to urobí iným spôsobom alebo sa myšlienka rozšíri a niekde posunie, ale postupne treba ľudí naučiť, že si projekt získa nejakú klientelu a už si ho budú ťahať nejakým spôsobom sami.“⁴

(Helena Zadžorová, OZ Expression)

Príklad: „Je logické, že ak je niečo stále dookola žiadané, tak by sa to malo stať súčasťou agendy nejakého občianskeho združenia, ktoré bude podporované v rámci dotačného systému, alebo sa to stane agendou úradu. Má zmysel to participatívne riešiť raz. Potom to tu už je. A ak má zmysel, aby projekt pretrval, tak nech sa vyslovene napojí nejakou sumou na rozpočet a nech funguje. Samozrejme, nech si hľadajú aj ďalšie zdroje, ale načo o tom znovu spolurozhodovať, keď vidíme, že to má zmysel a „nežerie“ to veľa peňazí? Lebo čo ak sa stane, že na budúci rok projekt náhodou nedostane podporu, skončí sa s ním?“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

57. Existujú príklady projektov, kedy sa vôľa komunity stala záujmom samosprávy?

Konkrétny príklad pochádza z participatívneho rozpočtu v bratislavskom Novom Meste a týka sa projektu Prevencia sociálnej izolácie. Projekt sa od roku 2014 zameriava na pravidelný telefonický kontakt psychologičky s osamelými staršími ľuďmi, s cieľom porozprávať sa, dať im vedieť, že sa na nich nezabudlo a zistiť čo ich trápi a čo by potrebovali. Na telefonickú linku môže senior zavolať aj z vlastnej iniciatívy. Z telefonátov je vypracúvaná súhrnná správa s konkrétnymi odporúčaniami, predkladaná sociálnemu oddeleniu miestneho úradu na realizáciu. V priebehu rokov vznikalo medzi seniormi a realizátorkami projektu čoraz silnejšie puto. Pridanú hodnotu projektu vnímali aj Novomešťania, ktorí projekt z participatívneho rozpočtu podporili ešte dvakrát. Projekt však v mestskej časti Bratislava-Nové Mesto funguje dodnes. Mestská časť realizátorku projektu zamestnáva na dohodu o pracovnej činnosti.

58. Aké typy projektov by participatívny rozpočet podporovať nemal?

Občianske projekty financované z participatívneho rozpočtu nenahrádzajú povinnosti samosprávy, ktoré si má plniť zo zákona, a preto všetky projekty, ktoré spadajú do tejto kategórie, by mali byť z participatívneho rozpočtu vylúčené (napr. oprava chodníkov, bežná údržba, riešenia havarijných stavov). Participatívny rozpočet by sa rozhodne nemal zmeniť na súťaž o tom, ktorá z nevyhnutných opráv sa zrealizuje skôr. Problematické sú aj projekty, ktoré žiadajú prostriedky s cieľom vypracovania vizualizácie, či projektovej dokumentácie k budúcemu projektu, ktorého realizácia je nejasná a tiež kultúrne orientované projekty so zámerom vyberať vstupné. Z rozpočtových položiek projektu je potrebné dať si pozor najmä na uplatňovanie finančných odmien, ktoré niektoré samosprávy vylúčia už v pravidlách.

Príklad: „Platy sa dajú pokrývať z participatívneho rozpočtu, ale je to vždy vnímané podozrievavo. Ak chce niekto pre seba odmenu, navrhovateľa treba upozorniť, že treba nájsť nejaký vyvážený pomer, aby to nebolo sebaobohacujúce, ale aby to pokrývalo nevyhnutné hmotné veci. Ľudia, ktorí o ne žiadajú, si ich musia vedieť naozaj dobre obhájiť.“²⁰

(Lukáš Bulko, Kancelária pre participáciu verejnosti, MiÚ Bratislava-Nové Mesto)

59. Ako sa občan môže do participatívneho rozpočtu zapojiť?

Jednou z najzákladnejších foriem zapojenia sa do procesu je účasť na verejných stretnutiach k participatívne rozpočtu, na ktorých sú prvotné nápady postupne rozpracúvané a podrobované konštruktívnej kritike iných účastníkov stretnutia, vďaka ktorej sa formujú do výslednej projektovej podoby. Ďalšou formou zapojenia sa, je predloženie vlastného nápadu na projekt. Inou formou je účasť na rozhodovaní o projektoch participatívneho rozpočtu. Občan sa ako dobrovoľník môže zapojiť aj do realizácie podporených projektov a tiež sa zúčastniť evaluácie participatívneho procesu a zrealizovaných projektov a prinášať vlastné návrhy zmien do ďalšieho ročníka. Do úvahy pripadá aj členstvo v orgáne podobnom Koordinačnej rade (pozri otázku 47) alebo Výkonnému výboru (pozri otázku 48).

60. Kto môže predkladať projekty?

Oprávnené osoby predkladať projekty a žiadať o prostriedky z participatívneho rozpočtu sú vymedzené v pravidlách, ktoré si určuje každá samospráva samostatne. Z hľadiska typu žiadateľa môže ísť o kombináciu právnických a fyzických osôb (uplatňujú takmer všetky samosprávy) alebo len o fyzické osoby-občanov, respektíve skupinu fyzických osôb (napr.

Spišská Belá). Takmer všetky samosprávy vyžadujú, aby fyzická osoba bola zároveň obyvateľom samosprávy s platným trvalým alebo prechodným pobytom. Výnimkou sú snáď len Hlohovec a Bratislava-Nové Mesto, ktoré umožňujú projekty predkladať komukoľvek za podmienky, že sa projekt bude realizovať na území ich samosprávy. Bratislava-Nové Mesto to zdôvodňuje zaujímavou úvahou, „že nielen ten, kto býva, ale aj ten, kto v Novom Meste pracuje, študuje, alebo cez Nové Mesto prechádza, alebo ho len navštevuje, by mal mať možnosť podávať návrhy. Ide o to, aby sme sa neizolovali a aby sme sa nebránili podnetom zvonku, ktoré môžu našu mestskú časť obohatiť.“¹⁴ Okrem občanov s registrovaným pobytom umožňuje Banská Bystrica participovať aj študentom, ktorý sa preukáže potvrdením o štúdiu v meste. Z hľadiska veku, pravidlá participatívneho rozpočtu vo viacerých samosprávach účasť predkladateľa nelimitujú (napr. Bratislava – Nové Mesto, Trnava, Hlohovec, Spišská Belá). V prípade mladších predkladateľov ako 18 rokov, však býva zvykom nájsť si plnoletého garanta, ktorý by projekt zastrešil. Mesto Rožňava umožňuje projekty do participatívneho rozpočtu predkladať záujemcom od 16 rokov.

Okrem štandardných požiadaviek na predkladateľa z hľadiska typu, pobytu a veku, môžu samosprávy určovať aj ďalšie osobité podmienky. Napríklad, vymedzujú minimálnu nutnú účasť predkladateľa na verejných stretnutiach (Trnava, Prievidza), či deklarovanie podpory a súhlasu so zámerom minimálnym vymedzeným počtom obyvateľov (Rožňava, Trnava). Posledný krok je významným z hľadiska zabezpečenia informovanosti o projekte pred jeho potenciálnou realizáciou a tiež z hľadiska zabezpečenia ďalších „pomocných rúk“ a neskôr jeho užívateľov alebo návštevníkov. V praxi však často nefunguje a stáva sa, že o projekte nevie jeho najbližšie susedstvo, ktoré realizácia projektu najviac zasiahne, či deklarované „pomocné ruky“ nimi zostávajú len na papieri.

Príklad: „Aj prostredníctvom spätnej väzby realizátorov projektov vieme, že mnohí podcenili prácu s komunitami – či už s minoritami alebo aj so svojím najbližším okolím. Slabo ich zapájali do svojho projektu, slabo informovali. Aj v niektorých blokoch ľudia často nevedeli, že sa ide niečo realizovať. Už keď vytváram projekt, tak v rámci toho vytvárania zapájam do plánovania susedov. Nepodám a nenapíšem si to sám, lebo potom z toho plynie veľa problémov.“⁸

(Richard Petro, OZ Otvor dvor)

61. Aký je rozdiel medzi občianskym projektom a investičným zadáním?

Občiansky projekt je projekt navrhnutý a realizovaný občanmi (môžu byť výnimky), s nízkym rozpočtom, v slovenskej praxi maximálne do 5 000 eur (v závislosti od konkrétnej samosprávy). Naproti tomu, investičné zadania sú spravidla vysokorozpočtové investície (môžu byť výnimky), ktoré sú síce navrhnuté občanmi, ale zásadne ich realizuje samospráva, predovšetkým kvôli technickej náročnosti ich realizácie. Koncept investičných zadaní v rámci participatívneho rozpočtu v súčasnosti využíva mesto Trnava a Hlohovec. Mestská časť Bratislava-Nové Mesto od ich realizácie časom upustila.

Príklad: „Zo spoločných zámerov môžu vzniknúť zadania pre mestskú časť. Keď nám veľa ľudí hovorilo, že by chceli riešiť ekológiu alebo recykláciu, tak oni sa potom našli v zadaní na komunitné kompostovanie.“⁶

(Lukáš Bulko, Kancelária pre participáciu verejnosti, MiÚ Bratislava-Nové Mesto)

62. Kedy občanov nechať rozhodovať aj o zadaniach pre mesto?

Nechať občanov rozhodovať o investičných zadaniach sa odporúča až vtedy, pokiaľ má samospráva procesy odskúšané na menších občianskych projektoch a považuje ich za dobre zabehnuté. V praxi sa totiž ukazuje, že realizácia investičných zadaní býva niekedy problematická, a to najmä z dvoch dôvodov. Prvým dôvodom je obmedzený čas realizácie zadaní, ktorý nezodpovedá komplexnosti investícií. Realizácia časti zadaní zväčša presahuje obdobie jedného roka, čím sa kopia zadania nenaplnené v čase a pribúdajú nové, ktoré je potrebné realizovať. Druhým dôvodom je, že pokiaľ zastupiteľstvo nie je s participatívnym procesom jednoznačne stotožnené, býva pomerne náročné zadania pri schvaľovaní rozpočtu presadiť.

Príklad: V rozhodovaní verejnosti v rámci participatívneho rozpočtu v meste Hlohovec 2018/2019 sa zrealizovali 2 zo 4 podporených zadaní pre mesto, pričom jedno zadanie (smerové tabule k dominantám mesta) je stále v procese realizácie a jeho dokončenie sa očakáva v roku 2020 a druhé zadanie (rozšírenie hrádze) nebolo realizované z dôvodu majetkovo-právne nevysporiadaných pozemkov. Realizácia tohto zadania je možná až po ich právnom vyriešení.

Príklad: „Poslanci videli priority niekde inde a argumentovali nízkou reprezentatívnosťou výsledkov hlasovania. Pri tom ale treba povedať, že zadania boli tvorené na základe podnetov občanov, ktoré sme zozbierali na stretnutiach vo štvrtiach, aj formou elektronickou a ďalšími. Ideálne by bolo, keby sa nerobili zvlášť aktivity poslanecké a zvlášť aktivity úradné, kedy poslanci si dohadujú iné veci s nejakými skupinami alebo komunitami a úrad sa zase stretáva s inými ľuďmi.“⁶

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

VI. KOMUNIKUJEME S VEREJNOSŤOU

„Keď samospráva inak komunikuje, keď je jej prístup iný, aj ľudia vnímajú, že to je niečo iné.“¹
(Zuzana Jamborová, prvá koordinátorka PR v Trnave)

63. Ako u občanov budovať povedomie o participatívnom rozpočte a vzťah k nemu?

Niektoré samosprávy využívajú pre participatívny rozpočet „krycí názov“, ktorý ľudí hneď na začiatku nevystraší a priblíži im jeho ideu. Vysoké Tatry pomenovali svoj participatívny rozpočet „Hory nápadov“, mesto Hlohovec donedávna používalo názov „IdeaSiTy“, v Bratislave-Novom Meste sa osvedčil slogan „Nové Mesto v našich rukách“. V Prahe sa pre participatívny rozpočet uchytilo meno „Tvoje stopa“, v Brne „Dáme na vás“ a aktívny občan v Říčanech si môže povedať „Řídím Říčany“.

Pri budovaní povedomia o participatívnom rozpočte sa osvedčilo pri komunikácii používať jednotnú farebnosť a opakujúce sa grafické prvky. Vizualna pamäť funguje, občan si tak v spleti rôznych informácií začne tieto oddeľovať a zaraďovať vždy k participatívne rozpočtu.

Príklad: Mesto Rožňava vyhlásilo verejnú honorovanú súťaž na vytvorenie logotypu pre participatívny rozpočet mesta, ktorý sa stane hlavným prvkom komunikačnej kampane.

Zadaním bolo vytvoriť jednoduchý a ľahko zapamätateľný logotyp, ktorý by vyjadroval užitočnosť a prínosy participatívneho rozpočtu mesta Rožňava pre bežný život občanov a fungovanie orgánov samosprávy. Zároveň mal u obyvateľov podnecovať motivačný postoj k participatívne rozpočtu. Do súťaže sa prihlásilo 16 návrhov. Víťazný návrh sa skladá z dvoch grafických prvkov – zo strážnej veže na námestí v Rožňave a z množiny prekrývajúcich sa farieb.

64. Ako komunikovať participatívny rozpočet k občanom?

V prípade participatívneho rozpočtu, s ktorým chce samospráva občanov zaujať a stimulovať ich aktivitu, klasické informovanie nestačí. Ak sa má stať participatívny rozpočet skutočnou témou, o ktorej sa v samospráve hovorí, vyžaduje si to dávku kreativity, hravosti, farebnosti a komunikovanie dobre premyslených a zrozumiteľných informácií. Ako veľmi užitočná sa ukazuje špecifická komunikácia vo vzťahu k rôznym cieľovým skupinám, najmä ak samospráva chce osloviť a zapojiť aj deti a mladých ľudí. Na distribúciu informácií sa odporúča využívať všetky dostupné komunikačné kanály (webová stránka, sociálne siete, lokálna televízia, lokálne noviny, rozhlas). Kľúčom k úspechu je však zvyčajne osobný prístup. Osvedčili sa informačné stánky na podujatiach, ktoré už svojich návštevníkov majú (napr. mestské dni, jarmok, deň detí), ale aj cielené stretnutia s dobrovoľníkmi, mestskými organizáciami (napr. domovy seniorov, knižnica, školy) a cieľovými skupinami (napr. mamičky s deťmi, menšinové komunity), aby ste si boli istý, že sa k nim informácie o participatívnom rozpočte dostali a že im aj dostatočne porozumeli.

Príklad: „*Mladí ľudia, seniori, mamičky, či oteckovia, všetci Vy, ktorí máte dobré nápady a chuť niečo zmeniť, zapojte sa do zámeru. Nájdite odvahu meniť seba, meniť svoje okolie, meniť svoje mesto... a možno sa budeme mať všetci o trochu lepšie.*“²¹

(úryvok z výzvy na predkladanie projektov do participatívneho rozpočtu 2020 v Spišskej Belej)

Príklad: Pilotný ročník participatívneho rozpočtu vo Svidníku bol v roku 2019 organizovaný ako výtvarná súťaž v materských a základných školách „*Obrázok pre primátorku*“, pod heslom „*aj naše deti vedia, čo by chceli skrášliť, zlepšiť, zmeniť.*“ Do súťaže sa mohli zapojiť žiaci – jednotlivci, ako aj žiacke kolektívy, s cieľom predstaviť svoj nápad, ktorým by chceli život v meste obohatiť alebo zlepšiť. Výzva na zapojenie do súťaže nabádala komunikovať o nápade so spolužiakmi, súrodencami, rodičmi, učiteľmi... Obrázok bol doplnený o vysvetľujúci sprievodný list spolu s návrhom, akým spôsobom sa vie žiak alebo žiacky kolektív podieľať na realizácii daného nápadu. Súťaž bola slávnostne vyhodnotená v Dome kultúry. Na jednej strane bola súťaž v školách dobrým komunikačným kanálom, v rámci ktorého sa informácie dostali od detí k ich rodičom a starým rodičom. Na druhej strane, podnetne zvolené komunikačné heslo odkazovalo, že keď už naše vedia, čo by bolo treba zmeniť, musíme toho byť schopní aj my, dospelí.

65. Koľko zdrojov treba investovať do propagácie a komunikácie participatívneho rozpočtu?

Od dobrej propagácie a komunikácie participatívneho rozpočtu sa odvíja aj záujem verejnosti o túto formu prerozdelenia verejných zdrojov. Mestská časť Bratislava-Nové Mesto mala v pravidlách platných do roku 2017 zakotvený odstavec, že *miestne zastupiteľstvo schvaľuje na začiatku každoročného kola prípravy participatívneho rozpočtu výšku financií na propagáciu participatívneho rozpočtu (výška financií zahŕňa náklady na tlač, grafické zhotovenie*

a distribúciu letákov, brožúr, plagátov, atď.), ktorá môže tvoriť maximálne 10% z financií na projekty a zadania.²²

Príklad: V pilotnom ročníku participatívneho rozpočtovania v Prievidzi, vyčlenilo zastupiteľstvo okrem čiastky 40 000 eur určenej na realizáciu občianskych projektov z participatívneho rozpočtu, aj ďalších 5 000 eur na financovanie režijných nákladov spojených s procesom. Najväčšou položkou z tejto čiastky bola odmena pre občianske združenie, ktoré proces zastrešovalo, a financovali sa z nej aj výdavky na tlač a distribúciu hlasovacích lístkov, informačných a propagačných letákov a drobné občerstvenie na stretnutia s verejnosťou.³

Príklad: „Zdôrazňujem, že pokiaľ chcete, aby sa vám ľudia do toho procesu zapojili, tak je samozrejme potrebné ich informovať, informovať, informovať a využívať čo najväčšie množstvo kanálov k tomu, aby ste im dali vedieť, že takáto možnosť je. Napriek tomu, že informačná kampaň, ktorú sme realizovali, nebola až taká drahá – snažili sme sa ju robiť trochu umiernennejšie, aby sme nevyhadzovali zbytočne peniaze – tak sme do nej investovali viac ako 500 000 Kč [cca 19 500 eur] v rámci mesta Brna. Aj keď bola kampaň pomerne efektívna, napriek tomu zasiahla asi len tretinu Brna a dve tretiny zostali nedotknuté. Práve z dôvodu, že už by bolo veľmi neefektívne z úrovne samosprávy snažiť sa cielene informovať, nám veľmi pomohla osobná kampaň jednotlivých navrhovateľov, ktorý potom tie informácie posúvali ďalej.“²³

(Tomáš Koláčný, 2. námestník primátorky mesta Brna)

66. Ako podporiť aktívne zapojenie verejnosti?

*Demokracia má pozoruhodnú schopnosť byť fantasticky nudná, trpko bolestivá a celkom nezmyselná. Táto schopnosť je až taká neuveriteľná, že demokracia dokáže behom niekoľkých hodín zmeniť tisíc vášnivých aktivistov na miestnosť plnú tvári bez života a prázdnych stoličiek. Čo ak by súčasťou verejných stretnutí boli súťaživosť a spolupráca v podobe tímových výziev, jasné pravidlá prezentované a modelované rôznymi spôsobmi, merateľný pokrok vo forme skóre alebo levelov, pútavé zvuky a vizuály? Vďaka týmto herným mechanizmom by stretnutia boli efektívnejšie, príjemnejšie a dokonca zábavné.*²⁴

Príklad: Zo súťaže realizovanej v roku 2002 na Univerzite aplikovaných vied v Düsseldorfe, určenej pre odbor komunikačného dizajnu, ktorej cieľom bolo priblížiť občanom problematiku rozpočtu, si nemecké mesto Hilden vybralo tri nápady – informovanie občanov prostredníctvom pivných táčok, hru Hildopoly a rozpočtový zájazd. Projekt pivných táčok mal pôvodne poskytovať občanom kľúčové informácie o mestskom rozpočte (napr. celkové príjmy, výdavky, náklady na správu budov). Ako sa však nakoniec ukázalo, ich použitie na reklamné účely bolo úspešnejšie. Vyrobených bolo 20 000 kusov, z ktorých väčšina bola distribuovaná do krčiem, reštaurácií a barov v meste Hilden. Ďalšia časť táčok našla svoje využitie na rôznych kultúrnych podujatiach. Pivné tácky sa stali dobrým reklamným nosičom aj pre projekt „Hildopoly“. Hra Hildopoly, ktorej podoba vychádzala z konceptu Monopoly, umožnila obyvateľom mesta Hilden klásť otázky týkajúce sa úloh, výdavkov a príjmov mestských organizácií a oddelení mestského úradu rozmiestnených v samostatných stánkoch v priestorochestskej športovej haly. Cieľom podujatia bolo umožniť obyvateľom mesta porozumieť mestskému rozpočtu. Podujatie bolo sprevádzané pestrým programom – vystúpeniami hudobných a tanečných skupín, súťažami a atrakciami pre deti. K atraktivite podujatia prispela aj výzdoba haly a jednotlivých stánkov. Podujatia sa zúčastnilo viac ako 550

občanov. S rovnakým cieľom ponúklo mesto Hilden aj niekoľkohodinovú prehliadku mesta. Autobusmi boli občania rozvážaní na rôzne stanoviská (napr. materská škola, múzeum, hasičská stanica, ale i projekty vo výstavbe – obnova ulice, kanalizácia), kde boli priamo informovaní odborným zamestnancom o rozpočtovej situácii danej organizácie alebo projektu. Každý z týchto komunikačných konceptov mal občanom poskytnúť základné vedomosti o mestskom rozpočte, na základe ktorých by bolo ďalej možné viesť s verejnosťou vecnú diskusiu.²⁵

Príklad: V roku 2018 sa začala schádzať skupina nadšencov s cieľom vytvoriť doskovú spoločenskú hru pre deti a mládež „Nie je mesto ako mesto“, ktorá hravou formou približuje ako funguje participatívny rozpočet vo fiktívnom mestečku Participatívne, ktoré má svoje mestské štvrte: Nudnú, Upchatú, Špinavú, Bifľošskú a Ignorantskú. Hra začína príbehom, ktorý hovorí, že v mestečku sa práve konali komunálne voľby. Novozvolený primátor vie, že obyvatelia poznajú problémy svojho mesta najlepšie, a preto by mali spoločne rozhodovať o tom, kam peniaze z mestského rozpočtu pôjdu. Hráči sa stávajú obyvateľmi mesta a aktívne preberajú časť zodpovednosti za svoje okolie. V piatich skupinkách (mestských štvrtiach) diskutujú o problémoch a konkrétnych riešeniach na zlepšenie života vo svojom susedstve. Pri rozhodovaní o tom, ktoré projekty budú podporené sa však nepozerajú len na malú dosku svojej mestskej štvrte, ale zvažujú hodnotu projektov s presahom na mesto ako celok. Vznik a vydanie hry zastrešil Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti. Hra v súčasnosti slúži stredným školám v troch samosprávnych krajoch ako prvý krok k zoznámeniu sa s participatívnym rozpočtom, predtým ako sa do jeho realizácie pustia na ostro. Môže však dobre poslúžiť aj všetkým samosprávam, ktoré sa do participatívneho rozpočtu plánujú pustiť a radi by s ním netradičnou formou zoznámili svojich obyvateľov.

67. Prečo realizovať verejné stretnutia s občanmi?

Prezentácie, školenia, informačné stánky, pracovné skupiny, či neformálne stretnutia s občanmi ponúkajú príležitosť riešiť problémy priamo, tvárou v tvár, a pripraviť ich na konštruktívny dialóg a informované rozhodovanie. Okrem toho, *vysloviť svoj nápad alebo získať spätnú väzbu k svojmu nápadu môže obyvateľom umožniť aj porozumieť príčinám, prečo samospráva nemá dosah na všetko, čo by ľudia chceli.*¹

Príklad: „Stretnutia predkladateľov projektov fungujú na princípe sebakontroly, kedy dostávajú do rúk všetky projektové dokumentácie, komunikujú medzi sebou a zároveň si navzájom dávajú odporúčania, čo by spravili lepšie. Minulý rok sme mali projekt dielne pre autistov, ktorý nemal akoby nič prichystané. Zúčastnení ľudia dali na projekt spätnú väzbu, že na to, aby išiel do hlasovania musí byť viac pripravený.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

Príklad: „Mladý muž, ktorý sa chodieval otužovať k splavu, sa opýtal, prečo tam mesto nepostaví altánok a lavičky. Vďaka tomu, že prišiel na stretnutie k participatívnejmu rozpočtu, sa dozvedel, že do určitej vzdialenosti od brehu nie sú stavby povolené, a navyše, že tento pozemok ani mestu nepatrí. Namiesto toho, aby mal priestor sa rozčuľovať, dostal relevantnú informáciu a tieto objektívne príčiny akceptoval.“¹

(Veronika Majtánová, hovorkyňa a vedúca Úseku komunikácie a marketingu, MsÚ Trnava)

68. Kedy a kde by sa verejné stretnutia mali konať?

Väčšina stretnutí s občanmi sa v súčasnosti uskutočňuje v priestoroch úradu. Čoraz častejšie sa však stretnutia s občanmi začínajú presúvať na miesta, ktoré sú menej formálne a v ktorých sa účastníci môžu postupne uvoľniť a začať cítiť príjemne. V Rožňave sa stretnutia k participatívneho rozpočtu uskutočňujú v Kultúrnom a kreatívnom centre Kláštor, v Hlohovci v mestskom kultúrnom klube AXA. Stretnutia by sa mali konať zásadne v popoludňajších hodinách, aby sa ho mohli zúčastniť aj pracujúci, či školopovinní záujemcovia.

69. Kto má viesť verejné stretnutia?

Stretnutia obvykle organizuje a vedie koordinátor participatívneho rozpočtu, zástupca partnerskej mimovládnej organizácie, prípadne iná poverená osoba, ktorá je v procese dostatočne nezávislá a nemá potrebu ovplyvňovať výsledok stretnutia. Moderátor stretnutia by mal mať aspoň základné facilitačné znalosti a zručnosti. Skupinu občanov, ktorá na verejné stretnutia prichádza a prináša so sebou pestré spektrum názorov a pováh, je potrebné naučiť navzájom sa počúvať, diskutovať a do viesť k zhode.

Príklad: „Najhlavnejšie je asi to, že ten človek musí byť veľmi empatický a vnímať tých ľudí a ich potreby, a zároveň vedieť riešiť konflikt, ktorý sa môže a nemusí vyskytnúť. Nemal by byť arogantný, to je niečo, čo ľudia vycítia a potom prestávajú spolupracovať. Zároveň je potrebná zdravá miera sebavedomia.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

Príklad: „Miera nezávislosti v samospráve je vždy diskutabilná. Keď je niekto poslanec, znamená to, že má nejaký okruh ľudí, ktorý zvyčajne preferuje, lebo chce, aby mu znovu potvrdili mandát. A teraz prichádza na fórum, kde má byť spravodlivý a nepreferovať napríklad svojich voličov a ich prania. Ako to dokáže zabezpečiť, to neviem. Môže, ale podľa mňa by to bolo pre neho veľmi ťažké.“⁶

(Jozef Veselovský, OZ Utopia)

Príklad: „Každé mesto má skupinky, ktoré sa vyžívajú, že chodia na odbory, zastupiteľstvá a riešia veci, ktoré nie sú riešiteľné a ich návrhy sú nezmyselné. Keďže sme mali skvelého facilitátora, ktorý vedel pracovať tak, že ich neurazí a neodídu, ale dal im taký priestor, že sa cítili vypočutí, na ďalšie stretnutie už možno neprišli... Myslím, že každá samospráva by mohla spolupracovať aspoň s dvoma profesionálnymi facilitátormi, ktorí budú riešiť nielen konflikty participatívneho rozpočtu, ale všetky problémy samosprávy.“¹

(Zuzana Jamborová, prvá koordinátorka PR v Trnave)

70. Ako do procesu zapojiť vylúčené skupiny obyvateľov?

Proces bude otvorený pre všetkých, keď bude otvorený aj tým najzraniteľnejším. Vylúčené alebo znevýhodnené skupiny obyvateľov by samospráva najskôr mala pozorne identifikovať a následne cielene osloviť patričným jazykom a spôsobom. Vyžaduje to veľkú dávku osobného nasadenia a obetavosti koordinátora. Tieto skupiny môžu tvoriť napr. národnostné menšiny, ľudia s postihnutím, ľudia v zlej socio-ekonomickej situácii, ale i seniori, mládež a iní. Vo vzťahu k mladým ľuďom načrtáva zaujímavé pozorovanie príručka OZ Utopia: „*príkladom takejto skupiny môže byť mládež, ktorej potreby sú samosprávami často ignorované, pretože v zastupiteľskej demokracii ešte pre svoj vek nedisponuje vlastným hlasom vo voľbách a rodičia*

ju už nezastupujú s rovnakou intenzitou ako malé deti. Výsledkom tak medzi iným je, že detské ihriská sa budujú alebo obnovujú vysokým tempom, no pre mládež nie sú vyčlenené žiadne špecifické priestory či služby.“²⁶

V prípade, ak nedokážete zapojiť vylúčené skupiny priamo, oslovte aspoň lokálne občianske združenia, ktoré s identifikovanými vylúčenými skupinami pracujú, aby mohli v procese prerozdelenia verejných zdrojov zastávať a presadzovať ich záujmy.

Príklad: V brazílskom Sao Paulo je účasť znevýhodnených skupín kvótovo posilnená tým, že majú možnosť menovať spomedzi seba delegátov, ktorí zastupujú ich záujmy na celomestskom zhromaždení. Počet delegátov závisí od veľkosti skupiny. Čím je znevýhodnená skupina menej početná, tým silnejšie je reprezentovaná. Napríklad, početnejšia komunita seniorov alebo žien menuje spomedzi seba jedného delegáta na každých päť členov. Menej početná komunita pôvodných obyvateľov, ľudí s postihnutím, či ľudí bez domova má právo na jedného zástupcu na každého člena. Pre porovnanie, tematické komunity, ktoré sa zaoberajú témami ako napr. ekológia, kultúra, šport a pod., zastupuje jeden delegát na každých dvadsať členov.¹³

71. Aké účasť občanov na verejných stretnutiach možno očakávať?

V Trnave sa úvodného verejného stretnutia v pilotnom ročníku zúčastnilo približne 140 ľudí, v Rožňave 60 ľudí a v Hlohovci 40 ľudí. Účasť zvykne postupne klesať. Na jednotlivých participatívnych komunitách sa zúčastňuje do 10 – 20 ľudí (Trnava, Prievidza).

Príklad: „...som asi príliš v tom, ale čakal som viac. Ale zároveň si treba uvedomiť, že keď hovoríme o aktívnom občani, tak sú na nás kladené trošku priveľké požiadavky. Keď bývate v bytovom dome, čaká sa od vás, že budete chodiť na bytové schôdze, aj keď je to obrovská otrava a najhluchejší sú tí najhlúpejší. Keď máte deti, tak sa očakáva, že budete aspoň trocha aktívna v škôlke resp. v škole, budete chodiť na rodičovské združenia, keď bude treba troška pomôcť, troška pomôžete. Potom sa očakáva, že budete aspoň trocha aktívna v rámci miestnej samosprávy, budete chodiť do zamestnania, budete vychovávať deti a budete aspoň trocha sledovať štátnu politiku. Tých požiadaviek je strašne veľa a nemôžeme mať ľuďom za zlé, že nie sú schopní všetko. Ja som úplne vďačný, že v rámci života človeka je ochotný aspoň niekde pomôcť a angažovať sa.“⁶

(Rudolf Kusý, starosta MČ Bratislava-Nové Mesto)

72. Ako pracovať s nápadmi občanov a ďalej ich rozvíjať?

Úlohou koordinátora procesu je aktívnych občanov procesom sprevádzať, nápad pomaly a systematicky posúvať ďalej, čoho súčasťou je aj vytvárať priestor jeho oponentom a kritikom. Priestor pre rozvinutie prvej myšlienky do projektu poskytujú menšie pracovné skupiny – participatívne komunity. Otvorené sú pre všetkých, ktorí majú chuť vo svojej samospráve vymyslieť a zrealizovať niečo nové. Obvykle vznikajú na základe podnetov účastníkov a od nich odvodených tém (napr. zeleň, verejný priestor, mládež, cyklopraha). Participatívne komunity však môžu združovať aj ľudí na báze spoločného územia (napr. súbor ulíc, mestské štvrte). Participatívne komunity sa schádzajú v pravidelných intervaloch (napr. v Banskej Bystrici každé dva týždne, v Trnave raz za mesiac) za účelom prediskutovania a vypracovania projektov, ktoré budú predložené do participatívneho rozpočtu.

Príklad: „Človek, ktorý chce nápad prihlásiť, sa vydesí slova projektová dokumentácia. Pritom je to v podstate jedna A4-ka. Je dôležité, ako sú nadefinované a nacenené položky v projektovej dokumentácii a my sme tu na to, aby sme s tým ľuďom pomohli.“³

(Michal Ďureje, koordinátor PR v Prievidzi)

Príklad: „Na každé stretnutie participatívnej komunity koordinátorka pozýva aj príslušných vedúcich pracovníkov odborov mestského úradu. Účasť experta z úradu je prínosná pre navrhovateľov projektu, pretože získajú spätnú väzbu na svoj projekt a dozvedia sa, či ich návrh je alebo nie je realizovateľný a za akých podmienok. Tento malý detail, ktorý sa snaží zvýšiť šance realizovateľnosti projektových návrhov, je nesmierne významným výdobytkom procesu. Účasť experta z úradu bola zavedená až postupne, keď bol proces vysvetlený a pochopený vo vnútri úradu dostatočne. Koordinátorky sa snažia, aby stretnutia participatívnych komunít prebiehali uvoľnene a neformálne, kde môžu zúčastnení slobodne vyjadriť svoj názor. Tieto stretnutia hodnotia účastníci ako veľmi príjemné a konštruktívne.“¹

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

73. Aký je prínos participatívnych komunít?

V pestrých kolektívoch, akým participatívne komunity určite sú, kde každý prichádza so svojimi špecifickými potrebami a motiváciami, sa facilitátori snažia povzbudiť konštruktívnu dynamiku, ktorá rozvíja vzájomné porozumenie a komunikačné zručnosti každého účastníka. Konštruktívne naladenie účastníkov, ktorí aktívne počúvajú starosti a nápady svojich susedov prispieva k tomu, že si ľudia vedia sami poradiť a dokonca aj pomôcť. Nápad jedného človeka zrazu môže pritiahnuť záujem ďalších a práve tak vzniká vzťah ľudí k svojim susedom a k svojmu mestu. Aby takéto komunity vznikali, by malo byť záujmom každej samosprávy, ktorá sa do participatívneho rozpočtu púšťa.¹

Príklad: „Toto je živá vec, vstupuje do toho veľa ľudí, každý má možnosť to kreovať a môže z toho vzniknúť niečo, čo bude úplne jedinečné. Mne ľudia takto prispievali k projektu. Zaujímali sa, pomáhali. Účastníčka komunity dohodla prerozprávanie príbehov profesionálnymi hercami, ďalšia ich gramatické redigovanie. Ľudia komunikovali presne tak, ako som to očakával. Keď sa im niečo nepáčilo, navrhli zmeniť toto, tamto... Všetko tam fungovalo.“¹

(Pavol Vančo, autor projektu z PR v Trnave)

Príklad: „Akonáhle ste s ľuďmi, ktorí sú dobrí, milí, láskaví a niečo robia, získate dobrú náladu aj vy, je to nákazlivé. Je to dar, že môžete byť súčasťou takej komunity.“³

(Lenka Ilčíková, autorka projektov z PR v Prievidzi)

74. Prečo je dôležitá verejná prezentácia projektov participatívneho rozpočtu?

Verejná prezentácia pripravených projektov je priestorom na „vychytanie“ posledných nedostatkov a mechanizmom potvrdenia ich legitimacy. Zúčastňujú sa jej všetci autori projektov v danom ročníku, ale aj občania, ktorí sa síce so svojim nápadom nezapojili, ale zaujíma ich, čo je v ponuke a čo sa chystá. Do finálneho výberu by mali postúpiť už len také projekty, ktoré sú verejnosťou všeobecne akceptované a nevyvolávajú rozbroje.

Príklad: „Raz som bola na verejnej prezentácii, kde proti skladovému kontajneru v parku s kultúrnou a kaviarenskou funkciou, vystúpili občania z lokality, kde mal byť kontajner umiestnený. Priestor chceli zachovať prázdny. Obávali sa zvýšeného hluku a argumentovali tiež

*množstvom dostupných kaviarní v okolí. Po dlhšom hľadaní alternatívneho priestoru nakoniec projekt jeho autori dobrovoľne stiahli.*⁴²⁷

Príklad: „V roku 2017 verejné stretnutie mesto prenášalo aj naživo cez live stream na Facebooku, na ktorý sa pripojilo viac než 3 300 divákov.“¹

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PT v Trnave)

VII. ROZHODUJEME, REALIZUJEME, HODNOTÍME

75. Ako prebieha rozhodovanie?

Rozhodovanie sa realizuje pomocou kvantitatívnej metódy – hlasovaním (napr. Hlohovec), kvalitatívnej metódy – deliberáciou, alebo inak povedané verejným zvažovaním (napr. Spišská Belá, Liptovský Mikuláš) alebo ich kombináciou (napr. Bratislava-Nové Mesto, Trnava, Prievidza, Rožňava). Každý z týchto metód sa zvykne prideliť konkrétna percentuálna váha na konečnom výsledku.

Príklad: „Ako člen kancelárie viem potvrdiť, že sa zdá, že ľudia v hlasovaní častokrát hlasujú neinformovane. Napríklad nepriamym dôkazom sú štatistiky návštevnosti stránok - dokonca ani minulý rok, keď bolo cez 2400 hlasov, neprekročila návštevnosť žiadnej z projektových dokumentácii 100 čítaní. Uvedomujeme si, že informovaná verejnosť je nevyhnutná pre skutočne kvalitný výsledok. Neustále preto hľadáme možnosti ako povzbudiť záujem verejnosti k hlbšiemu oboznámeniu sa s projektovými návrhmi. Tento rok sme to skúsili cez videovizitky, ktoré sú snáď príťažlivejší formát, ale žiaľ ani tie nezbudili dostatočný ohlas. Budeme radi za každý dobrý návrh, ako informovanosť do budúcnosti zvýšiť. Snáď by sme sa zhodli, že aj výsledky veľkých volieb dopĺňajú na nízku informovanosť hlasujúcich. Participatívna demokracia využíva deliberatívne postupy. Verejné zvažovanie je nesmierne potrebné, pretože vyvažuje kvantitatívny hlas kvalitatívnym, účastníkom odovzdáva skúsenosť zodpovedného rozhodovania a tak aj vzdeláva.“

*(Lukáš Bulko, komentár k príspevku na Facebooku
Participácia-Nové Mesto, zverejnený 16.03.2016)*

76. Akými spôsobmi je možné realizovať hlasovanie?

Odovzdanie hlasu pre konkrétne projekty môže prebiehať vhođením hlasovacieho lístka do hlasovacej urny (fyzické hlasovanie) alebo online hlasovaním. Odporúča sa využívať obe formy hlasovania súčasne, nakoľko veľká skupina ľudí nemusí mať prístup k počítaču alebo internetu.

Fyzickému hlasovaniu niektoré samosprávy udeľujú väčšiu percentuálnu váhu na konečnom výsledku ako hlasu odoslanému cez internet. Argumentujú vyšším vynaloženým úsilím občana na odovzdanie hlasu a predpokladajú aj väčšiu mieru jeho informovanosti o všetkých projektoch. Vyššia váha fyzického hlasu často zohľadňuje i nedostatočné zabezpečenie hlasovania na internete. Hlasovacie lístky zvyknú samosprávy distribuovať priamo do schránok obyvateľov spolu s informáciami o všetkých projektoch, väčšinou ako súčasť lokálnych novín. V prípade potreby väčšieho počtu hlasovacích lístkov si tieto môžu vyzdvihnúť na hlasovacích stanovištiach, prípadne vytlačiť z internetu. Hlasovacie stanovištia by mali byť rozmiestnené

rovnomerne na viacerých miestach v samospráve tak, aby boli dostupné každému obyvateľovi, ale zároveň pod dohľadom zodpovednej osoby (napr. mestský úrad, knižnica).

Hlasovanie na internete zase môže vyhovovať tým, ktorí sú pracovne zaneprázdnení, ale zaujímajú sa o život v samospráve. Pribúdajúce technické možnosti bezpečného hlasovania redukovávajú hlasovacie podvody a tlačia k vyrovnávaniu váh s fyzickým hlasovaním. V niektorých samosprávach je fyzicky odovzdaný hlas rovnocenný internetovému (napr. Prievidza, Trnava).

77. Kto môže hlasovať?

Oprávnení hlasujúci sú vymedzení v pravidlách, ktoré si určuje každá samospráva samostatne. Z hľadiska veku môžu v Trnave, Prievidzi a Bratislave-Novom Meste hlasovať obyvatelia od 15 rokov, v Rožňave od 16 rokov. Rovnako ako v prípade predkladateľov projektov, tak i v prípade hlasujúcich, väčšina samospráv donedávna vyžadovala, aby hlasovať mohli len obyvatelia danej samosprávy s platným trvalým, či prechodným pobytom. Otázkou, *či stojí za to, aby v hlasovaní mohli participovať aj ľudia, ktorí v danej samospráve nežijú*, sa zaoberali aj účastníci verejného prerokovania pravidiel participatívneho rozpočtu v bratislavskom Novom Meste. Vyriešenie tejto dilemy a otvorenie viacerých samospráv „cudzincom“ zabezpečil príchod hlasovacej aplikácie Hlas občanov, ktorú na elektronické hlasovanie začala využívať veľká časť z nich. Hlasovacia aplikácia neumožňuje zber osobných dát a teda ani overovanie pobytu a veku hlasujúceho. Hlasovanie funguje na princípe potvrdenia výberu projektov prostredníctvom kódu v prichádzajúcej SMS, ktorá je pre hlasujúceho bezplatná. Náklady na hlasovanie znáša samospráva. Jediný problém vyvstávajúci z tejto formy hlasovania (bez overenia identity hlasujúceho) je, že sa nedá zabezpečiť, aby hlasujúci nehlasoval zároveň aj druhýkrát – odovzdaním hlasu do hlasovacej urny.

Príklad: *Je tu názor, že dane platia iba miestni obyvatelia a tí by mali rozhodovať o participatívnom rozpočte. V skutočnosti rozpočet mestskej časti naplňujú aj ďalšie dane a zdroje: podiely na daniach v správe štátu, dotácie zo štátneho rozpočtu na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy, dotácie zo štátnych fondov, dotácie zo štátneho rozpočtu, účelové dotácie z rozpočtu vyššieho územného celku alebo z rozpočtu inej obce na realizáciu zmlúv podľa osobitných predpisov; prostriedky z Európskej únie.²²*

Príklad: *„Ja by som sa pozrel aj na motiváciu ľudí, ktorí tu nemajú trvalý pobyt, aby tu sa snažili niečo brutálne ovplyvňovať. Podľa mňa nemajú tú motiváciu. Sú to skôr jednotlivci a ak máme tu aktívneho človeka a má záujem o svoje okolie a nemá tu trvalý pobyt, by podľa mňa nemal byť diskriminovaný týmto, že tu nemá trvalý pobyt. Takých ľudí by sme si mali ceniť a vážiť.“²²*

78. Aké výhody prináša viacnásobná voľba v hlasovaní?

Platí, že jeden hlasujúci by mal mať možnosť v jednom ročníku participatívneho rozpočtu hlasovať len jedenkrát. Niektoré samosprávy však v hlasovaní uplatňujú systém viacnásobnej voľby, čo znamená, že hlasujúci si v rámci jedného hlasovania môže (napr. Prievidza, Rožňava) alebo musí (napr. Bratislava-Nové Mesto, Trnava, Banská Bystrica, Hlohovec), vybrať viac ako jeden projekt. V porovnaní so systémom hlasovania jediným hlasom, môžu dobré kompromisné možnosti, ktoré by inak zostali prehliadnuté, získať veľa „druhých hlasov“ a vytvoriť konsenzus. Hlasovanie s povinnosťou viacnásobnej voľby umožňuje vyjadriť preferencie presnejšie a dosiahnuť väčšiu spokojnosť s výsledkom u väčšieho počtu hlasujúcich.

79. Ako pracovať s možnosťou udeľovania negatívnych hlasov?

S udeľovaním negatívnych hlasov v hlasovaní v rámci participatívneho rozpočtu má (negatívnu) skúsenosť Hlohovec a Banská Bystrica. V súčasnosti ich nepoužíva žiadna samospráva. Negatívne hlasy sú hlasy, ktoré by sme mali udeľovať len takým projektom, s ktorými z objektívnych príčin zásadne nesúhlasíme. Sčítaním pozitívnych a negatívnych hlasov potom môžeme získať výsledky, ktoré prinášajú najväčšiu zhodu hlasujúcich. Toto však platí len v prípade, ak je hlasujúca verejnosť dostatočne poučená o tom, ako a kedy negatívny hlas použiť (a aké z toho vyplývajú dôsledky) a zároveň, ak je dostatočne uvedomelá na to, aby možnosť udeľovania negatívnych hlasov nezneužívala. Ľahko sa totiž môže stať, že v záujmy podpory svojho favorizovaného projektu, udelí hlasujúci negatívne hlasy všetkým ostatným projektom. Takýto počin potom môže pôsobiť veľmi demotivujúco na ďalšiu aktivitu predkladateľa, ktorý investoval kus svojho času a energie do prípravy verejnoprospešného projektu.

Príklad: „Úlohou koordinátoriek procesu je hľadať spôsoby, ako vzdelávať ľudí k porozumeniu a vysvetliť, že hlasovanie nie je súťaž, ale zodpovedný výber.“¹

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

80. Koľko občanov sa zvykne zapájať do hlasovania?

V roku 2019 v Trnave hlasovalo 2041 hlasujúcich (cca 3,12%), v Hlohovci 982 hlasujúcich (cca 4,52%), v Banskej Bystrici 1228 (cca 1,56%) a v Bratislave-Novom Meste 1793 (cca 4,66%). Na základe týchto údajov možno odvodiť, že možnosť hlasovať v participatívnom rozpočte zaujme v priemere 1 – 5% celkového obyvateľstva samosprávy. Samozrejme, zapojiť čo najviac občanov do participatívneho rozpočtu by malo byť snahou každej samosprávy. Treba však mať na pamäti, že skôr ako veľká kvantita hlasujúcich bude o vašom procese vypovedať jeho dobrá kvalita (odovzdaných informácií, pripravených projektov, diskusií, vzdelávania verejnosti).

81. Ak je participácia občanov nízka, nestratí proces legitimitu?

Určite je to riziko. Jedným z najdôležitejších úloh preto je, aby proces participatívneho rozpočtu získal legitimitu v očiach väčšiny občanov, vrátane tých, ktorí sa ho nezúčastňujú. Legitimita sa dosahuje silným komunikačným úsilím samosprávy, výsledkom ktorého sa každý cíti byť zahrnutý, každý má prístup k hlavným informáciám o financiách a k rozhodnutiam prijatým v participatívnom rozpočte. Ďalšou dôležitou úlohou je, aby participatívny proces, aj keď kvantitatívne obmedzený, zahŕňal občanov všetkých skupín a nenechával nikoho na okraji. Z tohto dôvodu by sa mala venovať osobitná pozornosť začleneniu menších, zraniteľných a znevýhodnených skupín.¹³

82. Čo je to deliberácia a akú úlohu v rozhodovaní zohráva kvalitatívne hlasovanie?

Zmyslom deliberácie je umožniť účastníkom porozumieť potrebám ostatných ľudí rovnako ako svojim vlastným a umožniť im rozmyšľať, ako budovať lepšie a inkluzívnejšie mesto pre všetkých.¹ Po fyzickom a elektronickom hlasovaní je deliberácia (verejné zvažovanie) treťou zložkou rozhodovania. Verejné zvažovanie má vo viacerých samosprávach (Bratislava-Nové Mesto, Trnava, Prievidza) podobu moderovanej diskusie, v ktorej účastníci spoločne diskutujú a hľadajú kritériá, na základe ktorých budú projekty posudzovať. Následne, každý predkladateľ

podľa spoločne dohodnutých kritérií, ohodnotí bodmi projekt všetkých ostatných predkladateľov. Vlastný projekt predkladateľ nikdy nehodnotí. Zrátaním všetkých udelených bodov jednotlivým projektom, vzniká ich výsledné poradie z verejného zvažovania (ako jednej zložky rozhodovacieho procesu), ktoré je pred zverejnením celkového poradia podporených projektov skombinované s výsledkami hlasovania verejnosti. Inou podobou verejného zvažovania (Spišská Belá, Liptovský Mikuláš) je moderované verejné stretnutie predkladateľov projektov, na ktorom sa spolu priamo dohadujú na tom, kto, koľko zdrojov a na aké aktivity si z participatívneho rozpočtu odnesie. Práve tu sa môže ukázať, že niektorí autori sa „vzdajú“ peňazí (alebo ich časti) v prospech iného projektu, v ktorom vidia väčší zmysel.

Príklad: „Verejné zvažovanie od účastníkov vyžaduje, aby poznali všetky projekty a zodpovedne zvážili ich kvalitu a hodnoty, ktoré môžu priniesť. Pre koordinátorky procesu je preto vždy výzvou nastavenie formátu zvažovania tak, aby bol čo najzrozumiteľnejší a najplynulejší, nebol únavný a zároveň aby počas prípravných stretnutí koordinátorom projektov dostatočne vysvetlili, aký zodpovedný proces ich čaká a ako sa naň treba pripraviť.“¹

(Lukáš Bulko, autor príbehu o PR v Trnave)

Príklad: „Deliberácia je fajnová vec, ktorú odporúčam každému zažiť.“¹

(Pavol Vančo, autor projektu z PR v Trnave)

Príklad: „Zatiaľ sme sa ale vždy dohodli a všetci odchádzali spokojní. A ak aj nie, tak nepovedali 😊.“⁴

(Katarína Hradická, koordinátorka PR v Spišskej Belej)

83. Prečo niekedy býva verejné zvažovanie predmetom kritiky?

Súčasnému modelu verejného zvažovania, tak ako funguje v Bratislave-Novom Meste, Trnave alebo Prievidzi, sa vyčítajú najmä dve veci. Prvou je, že relatívne úzka skupina ľudí (predkladatelia projektov) má relatívne veľký vplyv na celkovom výsledku rozhodovania (v závislosti od stanovených váh pre verejné zvažovanie). Druhou výčitkou je, že autori jednotlivých projektov si s inými autormi projektov hodnotia svoje projekty navzájom, pričom rovnako ako v hlasovaní, aj tu existuje možnosť dohodnúť sa, v zmysle „ja budem dobre hodnotiť tvoj projekt, ak ty budeš dobre hodnotiť môj.“

Príklad: „Tí ľudia prejdú celým procesom a buď sa ich dotkne alebo okolo nich skrátka len presvišti a nič. Nepopísaný papier aj na konci. Keď sa nájde nejaký nedôverčivec, ktorý bude stále tvrdiť, že v deliberácii rozhoduje len nejaká úzka skupinka ľudí a vôbec sa nezamyslí, že čo tí ľudia do toho všetko dávajú – to nie je len, že napíšem projekt, pošlem ho do nejakej čiernej diery a čakám na výsledok – ale reálne do toho dávajú samého seba a na konci majú preto právo rozhodnúť. Verejné zvažovanie je typ rozhodovania, ktorý nie je na Slovensku zaužívaný a pre niektorých ľudí je doslova až mätúci. Často sa toho aj boja, že zrazu majú možnosť rozhodnúť. Keď si prejdú procesom, v ktorom ich názor bol vypočutý, zapracovaný a zároveň aj museli ustúpiť z niektorých svojich požiadaviek, ale nie na margo kompromisu, skôr konsenzu, tak niečo sa v nich zmení. Nie u všetkých samozrejme. Zmení sa pohľad na možnosti, ktoré človek má vo verejnom priestore, v rozhodovaní, vo svojich vlastných kapacitách. Ten, kto si verejným zvažovaním neprešiel a má k nemu negatívny postoj, toho je veľmi ťažké presvedčiť o pozitívach.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

Príklad: „Je to dôležité, lebo je to spätná väzba od ľudí, ktorí projekty píšu tiež. Hlasovanie je o tom, ako dobre urobíte kampaň, nie o tom, ako kvalitne ste projekt pripravili. Títo ľudia to vedia odhadnúť lepšie ako verejnosť. Mesto hodnotenia oskenuje a zavesí na internet. Ak niekto ostatné projekty zhodí pre svoj prospech, vieme o tom. Transparentnosť je skvelá.“³

(Lenka Ilčíková, autorka projektov z PR v Prievidzi)

84. Kto realizuje víťazné projekty?

Realizátorom projektov v takmer všetkých samosprávach (Bratislava-Nové Mesto, Trnava, Banská Bystrica, Rožňava, Spišská Belá, Prievidza) je predkladateľ projektu, pričom samospráva mu poskytuje čo najucelenejší servis. V prípade Liptovského Mikuláša je realizátorom projektu mesto. Ak realizuje projekty samospráva, odporúča sa „urobiť s ľuďmi jedno-dve stretnutia, aby bolo jasné, že je to naozaj tak, ako si to predstavovali. Aby sme nespravili participatívny proces a nakoniec realizácia dopadne inak. Potom na čo to robíme? To len ľudí zbytočne naštveme...“⁶

Príklad: Ambíciou nultého ročníka bolo vytvoriť náradňovňu, kde by si ľudia na realizáciu svojich projektov mohli prísť požičať náradie, aby si ho nemusel každý kupovať osobitne. Toto sa však nakoniec poradilo zrealizovať len cez víkend, keďže cez týždeň s náradím pracovali pracovníci Technických služieb. Ak si však ľudia kúpili materiál po vlastnej linke, mohli si ho tu aspoň uskladniť.⁸

(Alexandra Hrabínová, autorka príbehu o PR v Rožňave)

85. Je možné projekty realizovať aj na súkromných pozemkoch?

Pravidlá participatívneho rozpočtu väčšiny samospráv priamo upravujú, že projekt musí byť realizovaný na území danej samosprávy, avšak len na pozemku, alebo majetku, ktorý má samospráva v správe alebo vo vlastníctve. Problémy to môže spôsobovať najmä tým samosprávam, ktoré trpia nedostatkom alebo rozdrobenosťou pozemkov a tým projektom, ktoré sú dlhodobé požadované verejnosťou, no nedarí sa pre ne nájsť vhodný pozemok (napr. útulok pre psov v Hlohovci). Téma rozvoja priestorov, ktoré nespádajú do majetku alebo správy mesta bola otvorená aj počas prediskutovania pravidiel v Bratislave-Novom Meste: „Zhoda nastávala v tom, že (ne)kvalita verejných priestorov ovplyvňuje (ne)kvalitu života Novomešťanov bez ohľadu na to, kto je vlastníkom priestoru. Preto by mala samospráva riešiť prípadne rozvíjať aj také priestory, ktoré nemá vo vlastníctve. Počas diskusie sa objavili aj obavy, aby sa za peniaze mestskej časti nerozvíjal súkromný majetok, najmä, aby nedochádzalo takouto formou k obohacovaniu a skrytej privatizácii verejných zdrojov. Takéto situácie by bolo potrebné určite riešiť veľmi citlivo a so súhlasom verejnosti.“²²

Príklad: V Sološnickom experimente s participatívnym rozpočtom chýbal susedom na novej ulici spoločný priestor, kde by sa mohli stretávať a oddychovať. Predkladateľka projektu poskytla na takéto využitie časť svojho súkromného pozemku. Novovzniknutý komunitný priestor je otvorený pre všetkých obyvateľov obce Sološnica, čo je potvrdené aj zmluvnou dohodou o užívaní pozemku uzavretou s obcou, ktorá zaväzuje, že pozemok, ako aj veci zakúpené z participatívneho rozpočtu sú verejne prístupné a v prípade porušenia dohody je možné rozhodnúť o premiestnení výstupov malých občianskych projektov. Výstupy malých občianskych projektov umiestnených v tomto komunitnom priestore (pingpongové stoly a mobiliar) sú prenosné, takže pri zmene vlastníka alebo účelu využitia pozemku ich možno ľahko presunúť na iné miesto.

„Slováci sú nedôverčiví. No po roku ako sme projekt realizovali si občania zvykli, že si môžu posediť a oddýchnuť si. Pochopili, že nejde o zveľaďovanie pozemku, ale o tvorbu komunitného priestoru. A zároveň, mladí sem chodia hrať pingpong – neustále tu majú k dispozícii rakety a loptičky.“²⁸

(Júlia Jánošíková, autorka projektu z PR v Sološnici)

Príklad: *„Ak by to majetkári odobrili, že sa vieme dostať do nejakého zmluvného vzťahu, ktorý umožní investovať do cudzieho pozemku, tak to nevylučujem. Samozrejme, ambíciou je vždy primárne využiť najskôr mestský majetok.“*

(Miroslav Kollár, primátor Hlohovca)

86. Ako zabezpečiť udržateľnosť projektov podporených z participatívneho rozpočtu?

Schopnosť samospráv podporovať vytváranie silných komunit je jedným z najlepších spôsobov ako zabezpečiť udržateľnosť projektov. *Ako sa však ukazuje, v participatívnom rozpočte nakoniec nejde ani tak o zrealizované projekty, ako o možnosť ľudí spájať, nadchnúť pre spoločnú vec, budovať ich vzťah ku konkrétnym komunitám, k mestu a nakoniec i politikám. Dobrým príkladom je „verejná obývačka“ v Hlohovci, ktorá ponúka pestré možnosti trávenia voľného času pre rodiny s deťmi. Autori tohto nápadu o obývačke nehovoria ako o projekte, pretože ten má jasne stanovený začiatok a koniec. Ambíciou bolo vytvoriť komunitu rodín, ktoré sa môžu stretávať v príjemnom priestore, navzájom si radiť a pomáhať, a ktorá pretrvá aj v prípade, že pre obývačku nebude viac možné zabezpečiť vhodné priestory.“²⁷*

Príklad: *„Od začiatku sme ľuďom hovorili aj to, že je hlavne na nich, aby si okolo seba vytvorili komunitu, s ktorou ten projekt budú realizovať a nech si vytvoria taký projekt, ktorí budú aj ďalej využívať. Že oni budú jednými z tých, ktorí jeho udržateľnosť zabezpečia aj tým, že ho budú využívať.“⁸*

(Radoslav Kovács, OZ Otvor dvor)

Príklad: *„Na konci stromoradia orechov je opustené miesto, ktoré by sme chceli zrevitalizovať a skrášliť. Je tam cintorín, ktorý sa nepoužíva od 50-tych rokov a chceme spraviť jednoduchú úpravu, aby sa stal pohľadným miestom. V budúcnosti by sme chceli ešte túto lokalitu prepojiť so vzdialeným čerešňovým sadom tým, že medzi nimi spravíme peknú cestu. Snažíme sa o udržateľnosť, o to, aby boli projekty zmysluplné a aby na seba v čase nadväzovali.“³*

(Lenka Ilčíková, autorka projektov z PR v Prievdzi)

87. Prečo je dôležité spätne vyhodnotiť uplynulý ročník?

Mať odvahu hodnotiť spôsob, akým sa realizuje participatívny rozpočet a každoročne ho upravovať, znamená dôverovať schopnostiam účastníkov spolutvoriť zmysluplné verejné politiky. V prípade, ak samosprávy evaluáciu procesu nerobia a nezaujímajú sa o to, ako sú účastníci s procesom spokojní, riskujú, že zostane len pocit sklamania, nezaujmu, premrhaných možností a v neposlednom rade i vynaložených financií.

88. Ako ukážeme verejnosti, že bola relevantnou súčasťou procesov?

Stručné zápisnice a fotografie zo stretnutí, dohľadateľné výsledky hlasovania, informácie o všetkých realizovaných, aj nerealizovaných projektoch s jasným odôvodnením, vyúčtovanie

projektov a vyhodnotenie toho, čo sa reálne podarilo, by malo byť pútavo prezentované a dostupné na webe spätne za celú dobu realizácie participatívneho rozpočtu.

Príklad: „Za všetko hovoria výsledky. Keď sa niečo zrealizuje a ľudia to vidia, vtedy si vlastne povedia – aha! – niečo sa udialo a je dobré sa k tomu pripojiť.“⁶

(Martina Belanová, OZ Utopia)

89. Kde sa o participatívnych rozpočtoch na Slovensku môžeme dočítať viac?

Prevažná časť citátov uvádzaných v tejto publikácii pochádza z rozhovorov o participatívnom rozpočte s volenými zástupcami, úradníkmi, koordinátormi a s aktívnymi občanmi, ktoré sme spracovali do príbehov participatívnych rozpočtov v konkrétnych samosprávach:

Príbeh Trnavy: [Hlasovanie nie je súťaž, ale zodpovedný výber...](#)

Príbeh Banskej Bystrice: [Na ceste, alebo príbeh participatívneho rozpočtu v Banskej Bystrici](#)

Príbeh Spišskej Belej: [Je otázkou času, kedy jedni budú môcť rozhodovať o druhých](#)

Príbeh Rožňavy: [Keď participatívny rozpočet zatvorené dvere otvára, alebo o lepšej Rožňave \(a parádnejšom Gemeri\)](#)

Príbeh Prievidze: [Ľudia nechcú udice, chcú ryby](#)

Príbeh Bratislavy-Nového Mesta: [Ako sa z pionierskej praxe štandard stal](#)

Príbeh obcí Žabokreky, Poniky a Sološnica: [Príbehy participatívnych rozpočtov v malých obciach](#)

Prax participatívneho rozpočtovania v siedmych slovenských samosprávach opisuje aj zbierka prípadových štúdií z dielne OZ WellGiving: [Inšpiratívne riešenia zapájania obyvateľov do rozhodovacích procesov.](#)

Praktický a pomerne detailný návod ako zaviesť a realizovať participatívny rozpočet ponúka príručka OZ Utopia: [Participatívne mechanizmy: KTO, ČO, KEDY, AKO?](#)

VIII. A ČO ĎALEJ?

Ako participatívny rozpočet súvisí s ostatnými nástrojmi a mechanizmami občianskej participácie? Ako previazať participatívny rozpočet s rozvojovým plánom samosprávy? Zastaví zúriaca pandémia koronavírusu participatívne rozpočty? Kedy začnú samosprávy využívať potenciál participatívneho rozpočtu na lokálne riešenia globálnych problémov? ...

Kladiete si otázky, ale nenachádzate odpovede? Ponúkate odpovede alebo dobré príklady z domu a zo sveta? Podelte sa o ne s nami. Táto zbierka je otvorenou knihou, ktorá bude plniť svoj účel len vtedy, keď v nej každý nájde to, prečo po nej siahol v prvom rade.

Ďakujeme, že s nami participujete...

Alexandra Hrabínová, analytička a metodička

alexandra.hrabinova@minv.sk

Národný projekt Podpora partnerstva a dialógu v oblasti participatívnej tvorby verejných politík
Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- 1 Bulko, L. (2020). *Hlasovanie nie je súťaž, ale zodpovedný výber... príbeh Trnavského participatívneho rozpočtu*. Newsletter. Dostupné online: https://www.minv.sk/?ros_np_participacia_newsletter
- 2 Rozhovor s Radom Kováčsom k spracovaniu newslettera *Keď participatívny rozpočet zatvorené dvere otvára, alebo o lepšej Rožňave (a parádnejšom Gemeri)*. Nepublikovaná časť.
- 3 Herinková, E., Hrabínová, A. (2020). *Ľudia nechcú udice, chcú ryby: príbeh participatívneho rozpočtu v Prievdzi*. Newsletter. Dostupné online: <https://mailchi.mp/a367d4ab053d/ludia-nechcu-udice-chcu-ryby?e=e9307f8d17>
- 4 Hrabínová, A., Konečný, B. (2020). *Je otázkou času, kedy jedni budú môcť dokázať rozhodovať o druhých: participatívny rozpočet v Spišskej Belej*. Newsletter. Dostupné online: <https://us15.campaign-archive.com/?u=0ed171088699d900be5f7e1c5&id=429cde7330>
- 5 Paulech, R. (2019). *Korelujú páľčivé občianske potreby Čadčanov s aktuálne interpelovanými témami na zasadaniach mestského zastupiteľstva v Čadci?* Prezentácia.
- 6 Hrabínová, A. (2020). *Ako sa z pionierskej praxe štandard stal: príbeh participatívneho rozpočtu v MČ Bratislava-Nové Mesto*. Newsletter. Dostupné online: <https://mailchi.mp/ba879ebeaa1d/ako-sa-z-pionierskej-praxe-standard-stal?e=e9307f8d17>
- 7 Dostupné na: <http://www.thismachinehasasoul.com/>.

- 8 Hrabínová, A., Gindlová, B. (2020). *Keď participatívny rozpočet zatvorené dvere otvára, alebo o lepšej Rožňave (a paradnejšom Gemerí)*. Newsletter. Dostupné online: https://mailchi.mp/d404e587ef6a/o-lepsej-roznave-a-paradnejšom-gemeri?e=cbe28a3546&fbclid=IwAR0fxWNJ69ZvcRsC4fr_MWnF2uDGmPQnBLjXJII-ZBChJeh9Y8Fi3jdft0
- 9 PB Scotland, COSLA, Scottish Government. (2019). *The PB Charter for Scotland*. Dostupné online: <https://pbscotland.scot/charter>
- 10 Babiaková, K. (2019). *Čo by znamenala legislatívna úprava pre participatívny rozpočet?* Analýza. Dostupné online: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/2020/denniky/Legislativa%20a%20participativny%20rozpocet.pdf
- 11 Vystúpenie Kristíny Babiakovej a Evy Balážovej na konferencii NP Participácia, Nie je mesto ako mesto (10.10.2019): *Chceme participatívny rozpočet formalizovať?* Videozáznam. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=4yBibVxEZqM>
- 12 Vystúpenie Petra Nedoroščika na konferencii NP Participácia, NP PARTI - AFTERPARTY (6.8.2020): *PARTICIPATÍVNY ROZPOČET – PR*. Videozáznam. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=9UZ5f1XRlKM&t=3135s>
- 13 Cabannes, Y. a kol. (2004). *72 Frequently Asked Questions About Participatory Budgeting*. ISBN: 92-1-131699-5. Quito, UN-HABITAT.
- 14 Referát pre participáciu s občanmi Bratislava-Nové Mesto. (2016). *2. verejné prerokovanie pravidiel PR*. Záverečná správa z workshopu a verejnej diskusie. Dostupné online: <https://banm.zastupitelstvo.eu/data/att/15060.pdf>
- 15 Nuñez, T. *Porto Alegre, from a role model to a crisis*. In Dias, N. (2018). *Hope for democracy: 30 Years of Participatory Budgeting Worldwide*. ISBN 978-989-54167-0-7. Portugalsko, Epopeia a Oficina.
- 16 Vystúpenie Miroslava Šimkoviča na konferencii NP Participácia, NP PARTI - AFTERPARTY (6.8.2020): *PARTICIPATÍVNY ROZPOČET – PR*. Videozáznam. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=9UZ5f1XRlKM&t=3135s>
- 17 Mortensen, T., Ronnenberg, M. *Denmark*. In Dias, N., Enríquez, S., Júlio, S. (2019). *The Participatory Budgeting World Atlas*. ISBN 978-989-54167-3-8. Portugalsko, Epopeia a Oficina.
- 18 Vystúpenie Lýdie Marošiovej na konferencii NP Participácia, NP PARTI - AFTERPARTY (6.8.2020): *PARTICIPATÍVNY ROZPOČET – PR*. Videozáznam. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=9UZ5f1XRlKM&t=3135s>
- 19 Rozhovor s Patrikom Ferjancom k spracovaniu príbehu participatívneho rozpočtu v Liptovskom Mikuláši. Nepublikovaná časť.
- 20 Rozhovor s Lukášom Bulkcom k spracovaniu newslettera *Ako sa z pionierskej praxe štandard stal: príbeh participatívneho rozpočtu v MČ Bratislava-Nové Mesto*. Nepublikovaná časť.
- 21 Spišská Belá. (2020). *Výzva na predkladanie projektov do participatívneho rozpočtu 2020 v Spišskej Belej*. Dostupné online: <https://spisskabela.sk/wp-content/uploads/2020/02/V%C3%BDzva-PR-2020.pdf>
- 22 Mestská časť Bratislava-Nové Mesto. (2014). *Mechanizmus schvaľovania participatívneho rozpočtu*. Dostupné online: https://www.banm.sk/data/files/7467_mechanizmus-schvalovania-participativneho-rozpocetu-2.rtf
- 23 Vystúpenie Tomáša Koláčného na konferencii Na rozpočet s občany (7.6.2018): *Brněnský model*

participatívniho rozpočtování – Dáme na vás. Zvukový záznam.

24 Lerner, J. (2014). *Making democracy fun*. ISBN 978-0-262-02687-1. USA, Massachusetts Institute of Technology.

25 Stadt Hilden. (2003). *Hildopoly – Kommunalen Bürgerhaushalt 2003*. Dokumentation. Dostupné online: https://www.hilden.de/sv_hilden/Unsere%20Stadt/Rathaus/Finanzservice/B%C3%BCrgerhaushalt/Dokumentation%202003.pdf

26 Belanová, M., Nedoroščák, P., Veselovský, J. (2020). *Participatívne mechanizmy – kto, čo, kedy, ako?* ISBN: 978-80-89051-35-9. Bratislava, Minist. erstvo vnútra Slovenskej republiky/Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti. Dostupné online: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/2020/publikacie/PP8%20publikacia.pdf

27 Poláková Suchalová, A., Hrabínová, A. (2020). *Nie je mesto ako mesto*. Newsletter. Dostupné online: https://mailchi.mp/59917501c0c9/nie-je-mesto-ako-mesto?e=d7f14a1c7d&fbclid=IwAR2wF0XlpcJl7zhRMaWj_U0eXHPeP74mkbGuuLxkz0pD62BD_6l8b3uTw4A

28 Kudrnová, L. (2020). *Príbehy participatívnych rozpočtov v malých obciach*. Newsletter. Dostupné online: <https://mailchi.mp/fde60a9627b0/pr-v-malych-obciach-1728600?e=e9307f8d17>